

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Кліш Андрій Богданович

УДК 94 (477.83/.86): «XVIII/1914»

**УКРАЇНСЬКИЙ СУСПІЛЬНО-ХРИСТІЯНСЬКИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ:
ІДЕЙНІ ЗАСАДИ, ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА ПОЛІТИЧНІ
ПРАКТИКИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

07.00.01 – історія України

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук**

ЛЬВІВ – 2020

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор
Зуляк Іван Степанович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

Офіційні опоненти: доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Голик Роман Йосипович,
Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України,
відділ нової історії України

доктор історичних наук, професор
Добржанський Олександр Володимирович,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
декан факультету історії, політології та міжнародних відносин

доктор історичних наук, професор
Райківський Ігор Ярославович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
завідувач кафедри історії України і методики викладання історії

Захист відбудеться «24» березня 2020 р. о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://www.lnu.edu.ua> та в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. М. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий «21» лютого 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
професор

Р. М. Шуст

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Межа XIX–XX ст. стала часом поширення в Європі нових ідей, швидкої політизації та партійної структуралізації суспільства. Не залишилася осторонь цих процесів і Церква, яка намагалася відновити контроль над політичними процесами. У Європі загалом, та в Галичині зокрема, певної популярності набувають політичні організації та партії, що базували свою діяльність на християнських засадах та підтримували Церкву.

Соціальною базою формування суспільно-християнського руху в Галичині виступало греко-католицьке духовенство, а також активні представники інтелігенції, пріоритетом діяльності яких було соціально-економічне оновлення суспільства на християнських засадах.

У Галичині суспільно-християнський рух почав формуватися всередині XIX ст. У період національних відроджень українців та поляків роль священнослужителів у пропаганді національних ідей була значною.

Однією з важливих проблем історії на межі XIX–XX ст. та історії суспільно-християнського руху Галичини є питання сприйняття цивілізаційних змін цього періоду у середовищі християнських суспільників. Важливі зміни у політичному, економічному, культурному житті, впливали на формування їх світоглядного виміру.

З початку 90-х рр. XIX ст. – до початку Першої світової війни суспільно-християнський рух в Галичині пройшов складний шлях розвитку та формування власної політичної ідеології, заявив про себе як активна політична сила, що діяла у конституційних рамках.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася у рамках наукової проблематики кафедри стародавньої та середньовічної історії «Актуальні проблеми історії, культури, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915) та кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії та економіки України XIX–XXI ст.» (номер державної реєстрації 0111U001325).

Мета дослідження – здійснити комплексний системний аналіз діяльності українського суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці XIX – 1914 р., а саме: його витоків, особливостей, засобів, механізмів реалізації, впливу на суспільно-політичне та громадсько-культурне життя краю.

Сформульована мета передбачає дослідити:

- ступінь вивчення проблеми в науковій історичній літературі;
- джерела з означеної теми та методологічні засади й відповідний науковий інструментарій праці;
- процес виникнення, формування та еволюцію ідейно-теоретичних і організаційних засад християнських суспільників на тлі соціально-політичних процесів;
- дослідити проблему взаємин українського суспільно-християнського руху в Галичині з аналогічними рухами слов'янських народів Австро-Угорщини;

- еволюцію ставлення представників суспільно-християнського руху до питання співпраці з крайовою владою упродовж досліджуваного періоду;
- політику християнських суспільників у культурно-освітній та економічній сферах;
- діяльність партій суспільно-християнського скерування задля збереження національної самобутності українців Галичини;
- розглянути форми та методи політичної боротьби християнських суспільників за права українців у Галичині;
- просопографічний вимір українського суспільно-християнського руху.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Галичині упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Предмет дослідження становлять особливості ідейно-політичної, організаційної, культурно-просвітньої, соціально-економічної діяльності християнських суспільників, їх взаємини з іншими політичними силами, а також історичні передумови, причини й чинники, що визначали характер і перебіг найважливіших процесів у суспільно-християнському русі, його місце й значення в суспільно-політичному житті Галичини.

Хронологічні межі дослідження. Поширення суспільно-християнських ідей в Галичині припадає на другу половину 90-х рр. ХІХ ст. Нижня хронологічна межа окреслена 1896 р., коли виник Католицько-руський народний союз (далі – КРНС). Хронологічні межі роботи дещо розширені та містять матеріал з другої половини ХІХ ст. Це продиктовано насамперед потребою відстеження витоків українського суспільно-християнського руху. Для розуміння процесів, що передували виокремленню християнських суспільників з народовського середовища, аналізуємо процеси, які відбувалися у Галичині та Європі кінця 80 – середини 90-х рр. ХІХ ст. Зокрема, оприлюднення енцикліки «*Resum Novarum*», «*нову еру*» – спробу польсько-українського порозуміння, заснування аналогічних партій в інших слов'янських народів Австро-Угорської монархії тощо. Верхня межа дослідження – 1914 р. – початок Першої світової війни, який припинив діяльність суспільно-християнського руху в Галичині.

Територіальні рамки дослідження охоплюють східну частину коронного краю Королівства Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору, котра входила у розглянутий період до складу Австро-Угорщини. Окрім того, у роботі звернено увагу на діяльність християнських суспільників у Державній Раді у Відні, для здійснення порівняльного аналізу з аналогічними рухами у інших слов'янських народів розглянуто землі Богемії, Моравії, Словенії, Хорватії.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше* в українській історичній науці:

- зроблено детальний аналіз історіографічного доробку;
- виявлено, опрацьовано й введено до наукового вжитку значний масив документальних джерел з архівних установ України, Польщі та Австрії, які або зовсім не використовувалися раніше, або ж досліджувалися фрагментарно, що

дало можливість дисертанту осмислити політичні, культурно-освітні та економічні процеси в Галичині;

- висвітлено передумови утворення суспільно-християнського руху в Галичині;

- з'ясовано загальні обставини, уточнено хронологію та роль християнських суспільників в українському громадсько-політичному русі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.;

- проаналізовано регіональні особливості суспільно-християнського руху в Галичині;

- простежено форми, методи та засоби політичної боротьби партій суспільно-християнського скерування;

- виявлено специфіку українського суспільно-християнського руху в контексті діяльності аналогічних рухів у Австро-Угорщині;

- висвітлено роль визначних діячів у становленні та діяльності суспільно-християнського руху.

Подальший розвиток отримали:

- теоретико-методологічні засади дослідження, що дало змогу поглибити вивчення суспільно-християнського руху в умовах австро-угорської політичної системи;

- роль вищого духовенства у суспільно-політичному житті Галичини;

- проблеми генези суспільно-християнського руху в умовах укладення «нової ери» та розбіжностей у таборі народовців наприкінці ХІХ ст.;

- питання про взаємини християнських суспільників з іншими українськими політичними партіями та організаціями.

Уточнено:

- концептуальні підходи християнських суспільників щодо розв'язання національного питання у Галичині;

- питання українсько-польського порозуміння у політиці діячів суспільно-християнського руху;

- вплив зовнішньополітичних чинників на формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин;

- механізм реалізації національно-культурної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях;

- висновки вітчизняних учених щодо наслідків реалізації польської політики асиміляції у Галичині;

- відомості про суспільно-політичних та громадських діячів, які внесли певний вклад у становлення та розвиток суспільно-християнського руху в зазначений період.

Практичне значення отриманих результатів. Основні положення дисертації та зібраний фактичний матеріал можуть бути використані для вивчення суспільно-політичних рухів та міжнаціональних відносин наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., при підготовці узагальнюючих праць з історії України.

Матеріали роботи можуть використовуватися дослідниками для створення цілісної картини громадсько-політичного та культурного життя в Галичині

означеного періоду та в науково-педагогічній практиці, зокрема при викладання курсів новітньої історії України у вищих навчальних закладах.

Апробація результатів дослідження. Сформульовані положення та висновки дослідження апробовані під час обговорення на засіданнях кафедри стародавньої та середньовічної історії та кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного імені Володимира Гнатюка (2010–2019 рр.). Окрім того, теоретичні положення та висновки дисертації викладено автором у вітчизняних та зарубіжних наукових часописах, апробовані на 41 міжнародних, 18 всеукраїнських та 1 регіональній наукових конференціях.

Міжнародних: Міжнародній науково-практичній конференції «Українознавство XXI ст.: нові вимоги, проблеми та методологія розвитку» (м. Київ, 21–22 жовтня 2008 р.), Міжнародній науковій конференції «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) (м. Тернопіль, 8–10 грудня 2008 р.), Міжнародній науковій конференції «Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України» до 140-річчя від дня народження академіка Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, 11–12 травня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Українознавство та всесвітня історія: теоретико-методологічні засади наукових парадигм» (м. Київ, 25–26 жовтня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 15–17 квітня 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Релігія і освіта: історичний і сучасний контекст взаємовідносин» (м. Тернопіль, 27–28 лютого 2013 р.), VIII Международной научной конференции «Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы» (г. Гомель, 23–24 мая 2013 г.), II Міжнародній науково-практичній конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)» (м. Тернопіль, 25–26 квітня 2013 р.), Міжнародній науковій конференції «Соціально-економічні, політичні, культурні та релігійні питання в польських, словацьких та українських дослідженнях з врахуванням м. Ярослава та його партнерських міст» (м. Ярослав, Польща, 27 червня 2014 р.), Ogólnopolska konferencja naukowa Kultura a samorządność lokalna. Historia - współczesność – perspektywę (м. Kolbuszowa, 14–15 maja 2015 roku), XXV Міжнародній науковій конференції «Історія релігій в Україні» (м. Львів, 25–28 травня 2015 р.), Międzynarodową konferencję naukową «Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego. Aspekt historyczny, socjologiczny i politologiczny» (м. Jarosław, 26–27 czerwca 2015 r.), Międzynarodowa konferencja naukowa «Problemy nowoczesnej edukacji potencjał, talent, uzdolnienia/ dysfunkcje, deficyt, niepełnosprawność (м. Częstochowie, 11/12 lipca 2015 r.), I Міжнародній науково-практичній конференції «Документ крізь віки: актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності» (м. Львів, 23–24 листопада 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції з нагоди 15-річчя заснування кафедри українознавства «Сучасна українська нація: мова, історія,

культура» (м. Львів, 16 березня 2016 р.), XXV Міжнародному славістичному колоквиумі, присвяченому пам'яті слов'янських першопросвітників святих Кирила і Мефодія (м. Львів, 26–27 травня 2016 р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти» (м. Львів, 2–3 червня 2016 р.), II Międzynarodową konferencję naukową «Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego. Aspekt historyczny, socjologiczny i politologiczny» (m. Jarosław, 24 czerwca 2016 r.), International conference «Multiculturalism and destroyed monuments problem in conflict areas – view from Europe to the diversity of thought» (ş. Ganja, Azerbaijan 2016 p.), Międzynarodowa konferencja naukowa «Żydzi w Galicji» (m. Boguchwała-Rzeszów, 8–9 czerwca 2017 roku), XI Буковинській міжнародній історико-краєзнавчій конференції, присвяченій 100-річчю Української національної революції (м. Чернівці, 20–21 жовтня 2017 р.), Interdyscyplinarna konferencja naukowa Kraj-obraz niepodległości (m. Kolbuszowa, 24–25 maja 2018 r.), IX Міжнародному конгресі українців (м. Київ, 25–28 червня 2018 р.), Міжнародній науковій конференції «Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти» (м. Львів, 24–25 жовтня 2019 р.), Konferencji naukowej pt. «Mobilność w Galicji 1772–1914» (m. Iwonicz Zdrój, 15–16 października 2019 r.).

Всеукраїнських: III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Релігійні фактори в контексті суспільних і світоглядних трансформацій» (м. Острого, 24 червня 2011 р.), Науково-практичній конференції «Історико-культурна спадщина: проблеми збереження та популяризації» (м. Львів, 25–26 квітня 2014 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська греко-католицька церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій» (до 150-ліття з дня народження митрополита Галицького Андрея Шептицького) (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України» (до 150-річчя від дня народження) (м. Івано-Франківськ, 26 листопада 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська Греко-Католицька Церква у сучасних процесах розвитку українського суспільства» (до 420-ліття укладення Берестейської унії, 70-ліття від початку переслідування УГКЦ) (м. Тернопіль, 20–21 квітня 2016 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Блаженний єпископ Григорій Хомишин в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України» (до 150-річчя від дня народження) (м. Івано-Франківськ, 30 березня 2017 р.).

Кандидатську дисертацію на тему «Громадсько-політична та наукова та діяльність Кирила Студинського (1868–1941 рр.)» захищено у 2008 р. у спеціалізованій вченій раді К 35.051.12 Львівського національного університету імені Івана Франка. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 93 публікаціях, з них 1 монографія, 52 статті у наукових фахових виданнях, 12 – у закордонних

наукових збірниках, 28 – матеріали конференцій.

Структура дослідження. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, шести розділів, двадцяти одного підрозділу, висновків, списку використаних джерел (1430 позицій) і додатків (4). Основний текст дисертації викладено на 406 с., загальний обсяг роботи – 605 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет наукового пошуку, хронологічні рамки та територіальні межі, мету і завдання роботи, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, апробацію одержаних результатів.

У першому розділі **«Історіографія, джерела та методологія дослідження»** розкрито процес наукового осмислення досліджуваної проблеми в українській і зарубіжній історіографії, охарактеризовано архівні матеріали, друковані та рукописні джерела, проаналізовано методологічну основу праці. Наукову літературу, що стосується досліджуваної проблеми, умовно можна поділити на п'ять груп: перша – праці авторів кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.; друга – радянська історіографія; третя – роботи представників української діаспори; четверта – праці сучасних українських науковців; п'ята – дослідження іноземних авторів.

Перша група представлена роботами, які присвячені поточним проблемам суспільно-християнського руху, належать активним учасникам суспільно-політичного життя Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Зокрема, це дослідження І. Левицького, В. Фельдмана, В. Будзиновського, З. Скварка, Ю. Дзеровича, С. Барана, К. Левицького, М. Лозинського, Досліджуваній проблемі відведено незначну увагу, бо названі автори не ставили перед собою завдання дослідити діяльність суспільно-християнського руху наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Праці учасників та сучасників суспільно-християнського руху є важливим джерелом інформації про певні особливості процесів, які відбувалися у політичному житті Галичини означеного періоду. Їх недоліком є не наукове, а публіцистичне подання матеріалу, відсутність повноти відомостей щодо певної проблематики, доволі суб'єктивні висновки, чому також сприяла безпосередня участь авторів у тих процесах, які вони висвітлювали.

Друга група представлена працями радянських дослідників, які мали, хоча й обмежений, але все ж доступ до архівних джерел. Проте ідеологічна заангажованість не сприяла об'єктивній інтерпретації отриманих результатів. Через це радянська історіографія є для сучасної науки передусім важливим джерелом статистичних даних. Предметом радянських досліджень стали соціально-економічне становище, політична система, суспільний рух, виступи широкого загалу міста і села, характеристики політичних партій Галичини досліджуваного періоду, адже йшлося про колоніальне становище краю у складі Австро-Угорщини, «викриття» фальсифікацій так званих «буржуазно-націоналістичних» дослідників, які нібито зображували Галичину українським П'ємонтом, простеження поширення марксистсько-ленінських ідей і розвиток революційного руху, особливо під впливом подій у Росії тощо. Тут варто

відзначити таких дослідників, як І. Трайнін, В. Осечинський, І. Компанієць, К. Каковський, Б. Дудикевич та інші.

Назагал, особливістю радянських історичних досліджень є значна частка статистичних відомостей у їх публікаціях та спроби аналізу соціально-економічного та політичного становища досліджуваних територій зазначеного періоду. Проте суттєвим недоліком радянської історіографії є ідеологічна заангажованість авторів, що унеможливило будь-який об'єктивний аналіз і, відповідно, здійснення об'єктивних висновків за результатами цих досліджень.

Третя група представлена працями українських дослідників діаспори (М. Чубатий, М. Яремко, П. Феденко, І. Сохоцький). Особливістю публікацій цієї групи є наявність ретроспективи у цих виданнях, оскільки деякі з них публікувалися через багато років після описаних подій. Проте, через відсутність доступу до архівних джерел, їм бракує фактологічного матеріалу для досягнення об'єктивних висновків. Праці вказаної групи усе ж є більш публіцистичними, ніж науковими роботами.

Четверту групу історіографії представляють праці сучасних українських дослідників. Зі здобуттям Україною незалежності історики почали здійснювати дослідження вказаної тематики. Цю тему в різноманітних аспектах досліджувала ціла низка українських вчених. Однією із перших спроб проаналізувати діяльність цієї течії зробив у своїх працях Т. Антошевський. Він зазначав, що християнсько-суспільний рух гармонійно влився в палітру українських політичних партій і громадських організацій кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Галичині. Він мав свої недоліки і свої позитивні аспекти. На думку автора, він не мав значного впливу на галицьке політичне життя, але представляв свою певну течію політичних і суспільних поглядів.

Проблеми функціонування суспільно-християнського руху, діяльності його представників у Державній Раді та Галицькому сеймі простежуємо у працях К. Кондратюка, М. Москалюка, І. Чорновола, А. Павка.

Н. Винник проаналізувала комплекс літератури про КРНС, узагальнила досвід українських істориків, дослідила основні напрямки в історіографії з цієї тематики.

Низка праць присвячені визначним діячам суспільно-християнського руху, котрі внесли вагомий внесок у становлення різних сфер українського національного відродження. У дослідженнях Т. Антошевського, С. Павлишин, О. Гриб, Б. Гречина, О. Аркуші, І. Чорновола проаналізовано основні віхи життя та діяльності О. Барвінського. У працях Т. Батенка й А. Кліша досліджено діяльність А. Вахнянина. Публікації У. Єдлінської проливають світло на постать К. Студинського. Н. Білик на основі значної кількості епістолярних джерел проаналізувала діяльність Б. Лепкого у Християнсько-суспільному союзі (далі – ХСС). Діяльність О. Маковея у ХСС подано у дисертації В. Проскурняк. Окрім того, вона звернула увагу на сатиричну поему О. Маковея «Ревун», присвячену українським політикам – «провідникам політиканства». Громадсько-політичній діяльності станиславівського єпископа Г. Хомишина присвячена праця О. Єгрешія.

Низка публікацій присвячена вивченню та введенню до наукового вжитку джерел з історії суспільно-християнського руху. В працях Л. Шологон проаналізовано джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини середини ХІХ – початку ХХ ст., в тому числі й суспільно-християнського. Авторка в загальному проаналізувала опубліковані мемуари О. Барвінського, програми КРНС та ХСС. Попри опрацювання значного масиву джерелознавчого матеріалу, поза увагою дослідниці залишилася рукописна спадщина О. Барвінського, А. Вахнянина, зокрема епістолярій, спогади, записні книжки тощо.

О. Аркуша на основі аналізу архівних матеріалів дослідила передумови заснування, ідеологію політичного товариства суспільно-християнського спрямування «Руська громада», що діяло в Галичині на початку ХХ ст. Авторка проаналізувала його статут і програмні документи, функціонування керівних органів, спроби створення місцевих осередків, організацію виборчих кампаній, відносини з вищою ієрархією греко-католицької церкви.

М. Мудрий охарактеризував рукописні матеріали з історії ХСС напередодні Першої світової війни, а також на їх основі показав внутрішню організацію, стан і діяльність цього товариства.

Однією із провідних тенденцій сучасної історіографії є вивчення історії та джерелознавчий аналіз окремого періодичного видання. Новий етап розбудови незалежної України зумовив пріоритетність вивчення власне українських газет Галичини, серед яких особливе місце займає друкований орган християнських суспільників – часопис «Руслан». Серед таких публікацій варто виокремити праці Л. Сніцарчук, Р. Лехнюка, М. Романюка, С. Романюк, Б. Ревери, Н. Васьківа.

Н. Кісь проаналізував проблему формування та еволюції політичної доктрини українських християнських суспільників у Галичині на початку ХХ ст., зокрема в контексті дискусій у середовищі греко-католицького духовенства між орієнталістами й окциденталістами щодо проблеми цивілізаційного вибору. Також він дослідив український суспільно-політичний рух в контексті взаємодії політичних середовищ та Греко-Католицької Церкви (далі – ГКЦ). Матеріальне становище греко-католицьких священників, а також забезпечення їх вдів та сиріт в окреслений період проаналізувала Н. Колб.

С. Качараба та М. Рожик проаналізували причини, хід та наслідки еміграції українців з Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Зокрема, вони дослідили еволюцію поглядів на це питання представників українського суспільно-християнського руху впродовж зазначеного періоду.

Діячі суспільно-християнського руху були також активістами різноманітних культурно-освітніх та наукових організацій. У цьому контексті нам цікаві праці М. Алексієвця, І. Зуляка та В. Савенка.

Серед питань, які розглядаються у процесі дослідження діяльності християнських суспільників є й ті, що стосуються розвитку національної ідеї та культурно-просвітніх рухів. Про це певною мірою йдеться у працях М. Кугутяка, С. Телешуна, О. Сухого, І. Райківського, В. Чоповського, Ю. Михальського, О. Жерноклеєва, І. Монолатія.

Аналіз стану дослідження проблеми суспільно-християнського руху в Галичині свідчить, що, незважаючи на значне зацікавлення цією проблемою, поки що відсутні окремі спеціальні ґрунтовні дослідження з політичної історії українського суспільно-християнського руху в Галичині в означений період.

Різноманітні аспекти політичної історії Австро-Угорщини, зокрема й Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. привертали увагу багатьох сучасних іноземних дослідників, праці яких становлять п'яту групу історіографії. Насамперед йдеться про дослідження Г. Біндера, Дж. В. Бойєра, Е. Ламбертса, О. Крейчі, С. Стемпня, Г. Бальцера, Й. Бушка, С. Гродзіські, К. Гжибовські, А. Дзядзя, Я. П'єрацкі, Ч. Партача, Я. Моклака, Г. Верещицкі, Б. Стоджевської. Варто виокремити працю Г. Біндера «Галичани у Відні. Партії. Вибори. Депутати в умовах переходу до масової політики», у якій розглядаються складні питання партійного будівництва, виборчих перегонів, діяльності депутатських фракцій в Галичині. Зокрема, він проаналізував суспільно-політичну ситуацію в Галичині, виокремив з-поміж інших партії клерикального скерування. Важливим у роботі Г. Біндера є те, що він виділив і українські партії суспільно-християнського скерування. Книга написана на багатому фактичному матеріалі і є однією із найбільш ґрунтовних історичних праць, в якій показані різні аспекти політичної ситуації в Галичині окресленого періоду. Ця праця безумовно наслідує тенденцію найновіших досліджень щодо історії Австро-Угорської імперії.

Певні аспекти досліджуваної проблематики прослідковуємо у російській історіографії, в якій представлено діяльність русофільського (москвофільського) табору в Галичині. Ці роботи написані із залученням архівів Москви та Санкт-Петербурга, які нині є недоступними для українських істориків (В. Савченко, О. Топільський, М. Клопова).

Для з'ясування особливостей аналогічних суспільно-християнських рухів у інших слов'янських народів Австро-Угорщини проаналізовано праці чеських, словенських та хорватських дослідників. Це, зокрема, публікації Ю. Крісто, С. Матковіча, М. Стреча, Б. Радосавлевіча, А. Рахтена, М. Трапла, М. Кучери, П. Марєка. Дослідженню суспільно-християнських рухів у чеських, хорватських, словенських та словацьких землях присвячені роботи О. Бірюкової, А. Філімонової (Мішіна), О. Легенькової, І. Малацай. Серед узагальнюючих праць з історії Австро-Угорської імперії відзначимо дослідження Т. Ісламова, Н. Полтавського, Е. Прістера, А. Дж. П. Тейлора та Е. Цольнера.

Аналізуючи історіографію досліджуваної проблеми спостерігаємо значне зацікавлення нею дослідників. Вони аналізують різноманітні аспекти діяльності християнських суспільників, їх визначних представників на політичній арені Галичини означеного періоду. Натомість, на сьогодні недостатньо висвітлено діяльність українського суспільно-християнського руху в контексті аналогічних європейських партій та взаємин з іншими політичними силами Галичини.

Використані джерела класифікуємо не за місцем зберігання або іншими формальними ознаками, а за їх походженням. Для цього застосуємо схему, запропоновану І. Михальським для джерел з історії політичних партій кінця

XIX – початку XX ст. Вона є універсальною, і з урахуванням регіональної специфіки, може використовуватися при аналізі джерел з історії інших партій цього ж періоду.

Пропонована класифікація передбачає поділ комплексу джерел на дві групи, що чітко розрізняються за змістом та скерованістю: джерела, що виникли у процесі діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування.

До першої групи відносимо програми партій суспільно-християнського скерування, на основі яких вони діяли у Галичині, їх статuti, протоколи й стенограми з'їздів, конференцій і нарад. З них маємо уявлення про цілі й методи партій, еволюцію організаційних структур, їх функції, перебіг дискусій на партійних з'їздах, їх ухвали.

Документи і матеріали органів державної влади. Це, передусім, стенографічні звіти Державної Ради упродовж 1897–1904 рр. Вони надають детальну картину ходу парламентських дебатів, що дозволяє простежити позицію християнських суспільників з ключових питань, співвіднести їх ідеологію з політичною практикою. Окрім того, аналіз стенограм парламентських засідань свідчить про взаємини з представниками парламентських фракцій і центральним урядом. Безсумнівною перевагою стенографічних звітів як джерела є те, що в якості додатків до дебатів опубліковані тексти законопроектів і прийнятих законів, матеріали комісій, що вносяться поправки. Цей вид документів є незамінним при вивченні практичної політичної діяльності християнських суспільників.

Важливим серед джерел діловодної документації є «Стенографічні протоколи сеймових засідань», до кожного тому якого подаються додатки – законопроекти, проект бюджету, протоколи. У протоколах відображено хід засідань, обговорення основних питань, прийняті рішення тощо. Завдяки цьому джерелу можемо простежити законодавчу діяльність християнських суспільників та їх взаємини з українськими і польськими опонентами.

До матеріалів органів державної влади варто віднести і документи поліції щодо діяльності політичних партій суспільно-християнського скерування, та окремих її діячів. У цьому контексті важливим джерелом, що висвітлює становлення та розвиток суспільно-християнського руху в Галичині є промови в австрійському парламенті, різноманітних його комісіях та Галицькому сеймі депутатів О. Барвінського, А. Вахнянина та інших.

Керуючись методом типізації джерел за їх походженням, в окрему підгрупу виділяємо *партійні документи*. Прикладом таких джерел є «Статут політичного товариства під назвою Католицький Руско-народний союз», «Статут політичного товариства «Руська громада», «Статут «Християнсько-суспільного союзу». Ці документи дають нам уявлення про організаційні засади суспільно-християнського руху, про те як він розвивався.

Значний внесок у розробку історії суспільно-християнського руху в Галичині вносять *протоколи партійних з'їздів та зборів* виконавчих комітетів. Зазвичай, протоколи з'їздів партій представляють собою детальний звіт про захід, у них дослівно наводяться виступи, а також прийняті резолюції.

Прикладами таких джерел можуть служити протоколи засідань політичного товариства «Руська громада», які вів А. Вахнянин, «Статут, протокол зборів та інші документи про заснування та діяльність товариства «Християнсько-суспільний союз» у Львові» та «Протокол [фрагмент] перших загальних зборів засновників «Християнсько-суспільного союзу», звіти з загальних зібрань ХСС. Промови делегатів дають уявлення про його риторику та процесі формування програмних засад течії.

Важливими для вивчення ідейних основ зазначених партій є *брошури*, призначені для їх популяризації у галицькому суспільстві.

Для вивчення соціальної бази суспільно-християнського руху надзвичайно важливими є списки діячів партій із зазначенням роду занять.

Одним з найцікавіших джерел для вивчення українського суспільно-християнського руху Галичини є *спогади* очевидців та безпосередніх учасників подій, оскільки їх автори намагалися ознайомити своїх сучасників з подіями, свідками або учасниками яких вони були. За мемуарами сьогодні все більше закріплюється назва «Я-документи», оскільки в них дійсність передається через суб'єктивне сприйняття. Автори таких творів через певний проміжок часу поверталися до минулих подій та, зазвичай, наводили додаткові аргументи для пояснення своїх вчинків. Зазначене слід враховувати при роботі з цими джерелами.

Серед них на особливу увагу заслуговують «Спомини з мого життя» О. Барвінського. Зазначені мемуари охоплюють значний період – середину ХІХ – початок ХХ ст. У них можемо прослідкувати суспільно-політичну ситуацію в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. На сьогодні опубліковані перші чотири частини спогадів (1854–1894 рр.). Найбільш цікаві для нас мемуари О. Барвінського, що містять інформацію щодо заснування та діяльності КРНС, «Руської громади», їх друкованого органу часопису «Руслан», парламентської діяльності депутатів суспільно-християнського скерування знаходимо у «Споминах з мого життя», які досі не опубліковані та зберігаються в рукописному варіанті в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка. У них відтворено історичний шлях, пройдений християнськими суспільниками наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Автор доволі об'єктивно показав складний процес створення перших українських консервативних організацій Галичини, їх теоретичну й організаційно-практичну діяльність, взаємозв'язки з іншими партіями. Публікація та наукове опрацювання неопублікованої мемуарної спадщини О. Барвінського надасть можливість зрозуміти складні політичні перипетії не лише Галичини та України, але й Австрії, Боснії, Німеччини, Польщі, Угорщини, Сербії, Словаччини, Словенії, Хорватії, Чехії.

Менш інформативними щодо діяльності християнських суспільників є спогади інших їх лідерів – А. Вахнянина та К. Студинського. Попри те, вони дозволяють розкрити внутрішній світ цих громадських діячів, виокремити причини їх політичної орієнтації. Цікавими є спогади М. Бобжинського, у яких автор виступає вже не як дослідник, а як учасник описуваних подій. Робота дає можливість зрозуміти суспільно-політичних процесів, що відбувалися у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. з позицій сучасника цього

періоду.

Певні свідчення про діяльність християнських суспільників знаходимо у спогадах їх політичних опонентів, зокрема Є. Олесницького, С. Єфремова, К. Левицького.

Незважаючи на те, що мемуари є доволі суб'єктивними, проте дають можливість з'ясувати історичні обставини виникнення партій, збагнути їх ідеологічні постулати, реконструювати реальний перебіг політичних подій у Галичині на межі ХІХ–ХХ ст.

Для з'ясування фактів з життя визначних діячів суспільно-християнського руху, оцінки подій, важливі *автобіографії*, які містять такі відомості, яких немає в інших джерелах. Можемо виокремити автобіографії К. Студинського, О. Маковея.

Для дослідження повсякденного життя представників суспільно-християнського руху важливу роль відіграють *записні книжки* та *щоденники*. Тут варто виокремити записні книжки О. Барвінського, К. Студинського, щоденники Т. Грушкевича.

Особливе значення для сучасного дослідження з історії суспільно-християнського руху має *епістолярій*, який дає змогу дослідити внутріпартійні й особисті взаємини, містить яскраві характеристики й самохарактеристики авторів, відомості про їх політичну й організаційну діяльність. Листи містять таку інформацію, яку не спроможні зафіксувати інші джерелознавчі матеріали чи документи.

У цьому контексті, надзвичайно інформативним і цінним є особистий фонд Барвінських (ф. 11), створений у відділі рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника. У ньому зберігається величезний масив епістолярію О. Барвінського, частина якого дає уявлення про становлення та діяльність партій та організацій суспільно-християнського скерування. Це, зокрема, листи, Я. Гординського, о. Є. Гузара, Б. Лепкого, О. Маковея, Т. Реваковича, К. Студинського, І. Чапельського. Цікавими з точки зору передвиборчих кампаній О. Барвінського є листи М. Герасимовича та В. Левицького.

Розбіжності у політичних поглядах між християнськими суспільниками і національними демократами та спроби порозуміння між ними прослідковуємо у листах Ю. Романчука, Є. Олесницького, М. Грушевського до О. Барвінського.

Історію взаємин діячів суспільно-християнського руху і вищих ієрархів ГКЦ зберігають листи до О. Барвінського митрополита А. Шептицького, єпископів К. Чеховича та Г. Хомишина та інших. Вибраний епістолярій Перемишльського єпископа К. Чеховича опубліковано окремою збіркою.

У особовому фонді К. Студинського, що містить 552 справи, зосереджено особисті документи; матеріали службової та суспільно-політичної діяльності. Варто виокремити листи К. Студинського до Я. Гординського, С. Томашівського, Ю. Романчука та ін. У рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Шевченка містяться листи К. Студинського до І. Франка, О. Маковея та С. Єфремова.

Серед документів особового фонду А. Шептицького у ЦДАЛ України слід виокремити епістолярну спадщину. Зокрема, із листів О. Барвінського

дізнаємося про очікування християнськими суспільниками щодо діяльності А. Шептицького на митрополичій посаді. Листи єпископів Г. Хомишина та К. Чеховича дають змогу з'ясувати погляди владик на різноманітні суспільно-політичні процеси в Галичині та світі.

Окремо слід виокремити листи О. Барвінського до А. Вахнянина та К. Студинського, які знаходяться у особових фондах цих діячів у ЦДІАЛ України. У них можемо прослідкувати «внутрішню кухню» суспільно-християнського середовища, яка не відображена у пресі та офіційних документах.

Листи до відомого діяча суспільно-християнського руху Т. Реваковича зберігаються у його особовому архіві. Тут, зокрема, зберігаються листи від О. Барвінського, М. Герасимовича, Д. Гладилевича.

Заслуговують уваги листи К. Студинського до відомого дослідника вітчизняної історії, культури та літератури І. Огієнка, що зберігаються у відділі стародруків та рукописів публічної бібліотеки у Варшаві.

Повнішому і глибшому розкриттю теми сприяє вивчення взаємин визначних діячів суспільно-християнського руху із зарубіжними колегами. Зокрема, у відділі рукописів Ягеллонської бібліотеки у Кракові зберігаються листи К. Студинського до очільника краківських консерваторів В. Коритовського, географа та картографа Є. Ромера, історика та консервативного політика М. Бобжинського, листування стосовно утворення українського університету з Й. Лосем.

Таким чином, мемуари, спогади, щоденники, епістолярій провідних діячів суспільно-християнського руху (О. Барвінського, К. Студинського, А. Вахнянина, О. Маковея та інших), незважаючи на їх суб'єктивність, дозволяють прослідкувати за виробленням та прийняттям рішень, що мали важливе значення для активізації зазначеного руху серед українців Галичини.

Періодика є важливим комплексом матеріалів для вивчення суспільної думки і соціально-політичної складової життя суспільства, оскільки на її сторінках у живій формі відбиваються події, ідеї та долі. При цьому варто пам'ятати, що текст статті, що потрапила на шпальти газет і журналів, формують думки читача, «розходяться» серед широкого загалу, часто доповнюючи влучними зауваженнями читачів та стають надбанням широкого загалу. При подібному механізмі впровадження ідей у суспільну свідомість газетні та журнальні тексти певним чином втрачають авторство, а читач часто приймає висловлювані думки за свої. Тому не буде перебільшенням сказати, що за редакційними статтями можна судити про настрої певної частини суспільства.

Для вивчення історії розвитку українського суспільно-християнського руху в Галичині кінця XIX – початку XX ст. особливо репрезентативною є щоденна газета «Руслан», що виходила упродовж 1897–1914 рр. Це видання було трибуною, з якої зверталися до народу лідери зазначеного руху, ототожнювалося з О. Барвінським.

Інше тогочасне періодичне видання суспільно-християнського скерування – часопис «Правда» – дало змогу відтворити початкову, організаційну стадію

КРНС. У цьому контексті варто згадати першу україномовну офіційну газету – «Народну часопись».

Практично єдиним джерелом з історії Християнсько-політичного союзу (далі – ХПС) в Станиславові був часопис «Związek Chrześcijański / Християнський союз», що виходив упродовж 1897–1898 рр. На його шпальтах знаходимо цікаву інформацію щодо ідейних основ партії, її з'їздів, ставлення до національного питання.

Важливим джерелом для вивчення українського суспільно-християнського руху є друковані органи його ідейних противників, насамперед націонал-демократів – часопис «Діло», москвофілів – «Галичанин», радикалів – «Громадський голос». Завдяки цим виданням можемо простежити ідеологічні дискусії щодо створення та функціонування партій суспільно-християнського скерування у Галичині.

Основну групу джерел для дослідження суспільно-християнського руху в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. складають архівні документи, переважна більшість яких уводиться до наукового вжитку вперше. Водночас використано періодику, опубліковані документи й матеріали, спогади, теоретичні праці політичних діячів, періодичні, публіцистично-полемічні та довідкові видання. Загалом джерельна база є достатньою для вивчення і комплексного розкриття основних аспектів досліджуваної проблеми.

Джерельна база дає змогу виділити як окрему дослідницьку проблему діяльність суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Висвітлення цієї проблеми у фаховій літературі є частковим. Тому детальна наукова розробка проблеми потребує комплексного аналітичного дослідження. Основою для його проведення стали архівні матеріали. У процесі роботи в архівосховищах виявлено, систематизовано й проведено критичний відбір джерел. Принцип опори на історичні джерела став одним із основних у виборі методів дослідження.

Створення такої цілісної динамічної картини становлення та діяльності партій суспільно-християнського скерування у Галичині вимагає цілого комплексу методичних та методологічних підходів, тобто окреслення **теоретико-методологічних засад дослідження**.

У контексті дослідження неабиякий інтерес викликає інтерпретація дослідниками понять, що складають основу категоріального апарату методології роботи, а саме «суспільно-християнський рух», «політичний католицизм», «клерикалізм», «християнська демократія», «християнський соціалізм», «політична партія», «політична організація», «політичний клуб», «інституціоналізація».

В українській та зарубіжній історіографії існує декілька дефініцій, що ототожнюються з суспільно-християнським рухом – політичний католицизм, християнський соціалізм, християнська демократія тощо. Усі вони в тій чи іншій мірі відображають політичні партії та організації, котрі у своїх програмних документах та діяльності дотримувалися християнських постулатів. Окрім того, у Галичині окресленого періоду християнські суспільники ще не сформували партій сучасного типу. Середовища суспільно-

християнського скерування були малочисельними та не могли істотно впливати на галицький політикум, будучи швидше політичними клубами ніж партіями. Лише ХСС намагався побудувати чітку партійну структуру та місцеві осередки.

Для повного та об'єктивного вивчення функціонування суспільно-християнського руху в Галичині кінця XIX – початку XX ст. передусім потрібно окреслити методологічні засади, концепції, котрі сприяли б найповнішому розкритті проблематики, визначити методи дослідження під якими розуміємо вибір шляху для вирішення конкретного наукового завдання – з'ясування особливостей функціонування українського суспільно-християнського руху та його ролі у галицькому політикумі.

У сучасній українській історичній науці методологія історії найкраще викладена у працях Л. Зашкільняка та Н. Яковенко. Їх теоретичні узагальнення стали основою для написання цього дослідження.

Для комплексного розуміння проблем з історії суспільно-християнського руху в Галичині необхідно застосувати загальнонаукові, етнополітологічні та історичні методи. Вагомого значення набувають методи суміжних наук, зокрема політології, соціології, етнології, історіографії, джерелознавства тощо.

Дослідження суспільно-християнського руху в основному опиралося на загальнонаукові методи історії. Серед них особливу роль відіграють історичний і логічний. Важливого значення у дослідженні суспільно-християнського руху набув принцип об'єктивності. Він передбачає неупереджений науковий підхід до дійсності, її пізнання та практичного перетворення. Принцип об'єктивності означає вивчення закономірностей розвитку історичних процесів у сукупності фактів і подій, які за своєю сутністю є суперечливими, багатогранними, позитивними, негативними, типовими, нетиповими. На його основі прагнули відтворити цілісну картину політичних взаємин у Галичині на межі XIX–XX ст.

Для того, щоб факти перетворити у теоретичне дослідження, використали декілька груп методів, а саме: філософські (діалектичний підхід до природи та суспільства, аналіз, синтез, індукція, дедукція), загальнонаукові (логічний, абстрагування), спеціально-наукові (порівняльно-історичний, типологічний, статистичний, діахронний, комплексного аналізу) та конкретно-наукові методи, вдалися до застосування методологічних підходів, які побутують в історії та різних суміжних з нею наукових дисциплінах.

Дослідження суспільно-християнського руху у Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. опиралося як на загальнонаукові, так і на спеціальні історичні та джерелознавчі методи дослідження процесів, явищ і подій минулого, а також джерела аналізу й узагальнення, статистичні та ілюстративні, історико-порівняльні та хронологічні, логічні і типологічні, критичні та евристичні, сциєнтичні, комплексно-аналітичні методи.

За допомогою методу структурно-діахронного аналізу з'ясовано сутнісно-часові зміни у суспільно-християнському середовищі, що у поєднанні з прийомами структурно-функціонального аналізу сприяло встановленню її сутнісно-просторової природи.

У процесі дослідження намагалися дотримуватися сучасних методологічних принципів та поєднувати різні методи історичного пізнання,

щоб забезпечити належний науковий рівень розкриття теми. Для цього використано інструментарій, притаманний не лише історичній науці, а й політології, етнодемографії, соціально-економічній географії, статистиці тощо. Проаналізована методологія стала підґрунтям для відтворення складних суспільно-політичних, культурних, релігійних процесів в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Використані методи та принципи дали змогу дослідити основні проблемні питання, зазначені у вступі, визначити особливості явищ та процесів, відтворити хронологію подій, висунути власні гіпотези, зробити необхідні узагальнення та висновки.

У другому розділі «**Поява суспільно-християнського руху**» розглянуто генезу цього явища у другій половині ХІХ ст.

У підрозділі 2.1 «*Соціально-економічні, релігійно-конфесійні та політичні особливості регіону*» охарактеризовано умови в яких зароджувався та функціонував суспільно-християнський рух.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Галичина переживала цивілізаційні зміни, що проявлялися у становленні індустріального суспільства. Цей процес впливав на економічне, соціальне, політичне та культурне життя Галичини. Суспільно-християнський рух у Галичині формувався у складних соціально-економічних та політичних умовах. Зубожіння населення, його політична неграмотність не сприяли розвитку поміркованих політичних доктрин. Складні міжнаціональні та міжконфесійні взаємини сприяли популярності радикальних методів політичної боротьби. Натомість християнські суспільники виступали за мирне співжиття українців та поляків, послуговувалися лише легальними методами політичної боротьби, всіляко підтримували австрійську владу, не знаходили підтримки не лише серед селян та робітників, але й серед більшості духовенства.

У підрозділі 2.2 «*Енцикліки «Rerum Novarum» та «Graves de communi» і становлення слов'янських суспільно-християнських рухів у Цислейтанії*» розглянуто значення вчень римських понтифіків щодо зародження та становлення суспільно-християнських рухів у Європі загалом, та Австро-Угорщині. Встановлено, що важливим чинником у політичному зорганізуванні католиків став вихід енцикліки Папи Лева ХІІІ «Rerum Novarum» у 1891 р., у якій категорично заперечувався соціалістичний шлях розвитку суспільства. Як альтернативну соціалізму модель, він запропонував використовувати соціальну політику, яку мали б створювати церква, держава та профспілки. Лев ХІІІ поділяв права та обов'язки кожної складової нової, проголошеної Ватиканом, соціальної політики. Церква намагалася згуртування суспільства та поліпшення матеріального становища його членів. Держава дбала про добробут усіх громадян. Робітничий клас мав право вільно створювати професійні спілки, які могли б захистити інтереси трудящих. Ідеї, закладені у енцикліці, були підтримані католиками та дали їм нові орієнтири в суспільно-політичному житті. Упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. внаслідок видання низки папських енциклік у Австро-Угорщині виникли партії з яскраво вираженим суспільно-християнським скеруванням. Не стали винятком і слов'янські народи. У чехів, хорватів, словенців, поляків, словаків виникають політичні

партії та угруповання, які у своїх програмах на перший план висувають захист традиційних християнських цінностей. Ці політичні сили мали різну соціальну базу, чисельність та вплив на суспільне життя, різні форми та методи боротьби.

У підрозділі 2.3 «Вплив «*нової ери*» на становлення українського суспільно-християнського руху в Галичині» розглянуто суспільно-політичні процеси в Галичині наприкінці XIX ст., що мали безпосередній вплив на утворення партій та організацій суспільно-християнського скерування. Зазначено, що у останній третині XIX ст. у суспільно-політичному житті галицьких українців проходив процес формування політичних рухів, партій та боротьби за лідерство серед широкого загалу. Вихід у світ часопису «Діло» означав конкретну заявку низки молодих народовців на чолі з В. Барвінським на провідні позиції у національному житті. Процес О. Грабар 1882 р. суттєво похитнув позиції москвофілів. Проте керівництво народовців було не готове перебрати на себе політичний провід та допомогло відродитися москвофільській партії, що спричинило до виділення у народовському таборі групи молодих політиків, які стояли на чітко виражених національних позиціях і декларували програму «органічної праці». Лідерами цього напрямку були о. С. Качала, брати Володимир та Олександр Барвінські, Д. Гладилевич. «Нова ера» дала можливість для реалізації цих поглядів. Крах «*нової ери*» фактично означав розкол у народовському таборі. Прихильники О. Барвінського уклали т.зв. «новий курс» – мирну угоду з правлячими польськими колами. Група Ю. Романчука консолідувалася з москвофілами та радикалами.

У цей час спостерігається поступове зближення прихильників О. Барвінського та митрополита С. Сембратович. Сформований ними спільний виборчий комітет при підтримці влади здобув найбільше депутатських мандатів серед українських партій, що викликало ще більший розкол між опозиційними і угодливими народовцями. Опозиційні народовці пішли на союз з москвофілами, а консервативніше крило спільно з групою священників створили КРНС. Таким чином, у 80-х рр. XIX ст. в народовському таборі викристалізувалася суспільно-християнська течія, що у 1896 р. створила власну партію.

У **третьому розділі «Організаційне становлення суспільно-християнського руху»** представлено процес формування, розбудови та діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування.

У підрозділі 3.1 «Формування українського суспільно-християнського руху» розглянуто процес створення та функціонування КРНС. Зазначено, що його заснування викликало ідеологічні дискусії у східногалицькому політикумі. «Діло», «Галичанин» та інша опозиційна преса розглядала КРНС та його лідерів як національних зрадників. Опозиційні народовці на чолі з Ю. Романчуком, Є. Олесницьким, К. Левицьким у вересні-грудні 1896 р. уклали з москвофілами політичний союз – так звану «консолідацію» – заради спільної участі у виборах до парламенту у 1897 р.. «Діло» вказувало, що ініціатором консолідації виступило згадане зібрання, хоча було відомо, що консолідація готувалася ще з 1893–1894 рр. КРНС відразу став в опозицію до консолідації, чим самоізолювався в українському політичному просторі й викликав хвилю гострої критики. «Діло», «Галичанин» та інша опозиційна преса розглядала

КРНС і його лідерів як національних зрадників, що продалися полякам. Цьому явищу певною мірою сприяли й польські чинники на чолі з графом К. Бадені, що відверто визнавали О. Барвінського єдиною українською політичною силою, з якою вони готові співпрацювати.

Слід зазначити, що для нової політичної течії важливою була підтримка греко-католицької ієрархії.

Упродовж свого існування КРНС так і не знайшов належної підтримки серед парафіяльних священників. Участь у його створенні С. Сембратовича стала останньою спробою митрополита утвердити Церкву як впливового фігуранта у політичному житті Галичини. Його наступник Ю. Сас-Куїловський виступив як категоричний противник участі духовенства у політичному житті, наголошуючи на обов'язку зосередитися на релігійній діяльності.

Досліджено функціонування друкованого органу християнських суспільників – часопису «Руслан». Зазначимо, проблема становлення та збереження власного друкованого органу у розглянутий період стояла перед християнськими суспільниками вельми жорстко. Періодика була основним інструментом політичної пропаганди, і тому їх лідерам необхідно було спертися на досить авторитетне видання, у той же час доступне широким народним масам в фінансовому та інтелектуальному аспектах.

Партія на чолі з О. Барвінським намагалася не афішувати своєї лояльності до крайової влади, обмежуючись заявами вірності Габсбургам. Проте постійні закиди з боку польських кіл про намір співпрацювати виключно з КРНС, призвели до того, що його лідери змушені були відмовитися від політичної діяльності на користь участі у парламентській діяльності з метою захисту соціально-економічних та культурно-освітніх прав українців Галичини.

У підрозділі 3.2 *«Регіональні особливості суспільно-християнського руху»* розглянуто основні політичні організації, які утворювалися у провінційних містах. Зокрема, наприкінці 1897 р. у Станиславові виникла організація, що мала яскраво виражений утравістичний характер – ХПС. Його друкованим органом був часопис *«Związek Chrześcijański / Християнський союз»* під редакцією А. Дещаківського, на шпальтах якого упродовж 1897–1898 рр. пропагувалися ідеї ХПС – клерикальної партії, організованої на засадах християнської соціальної доктрини, прийнятої наприкінці ХІХ ст. Представники ХПС виступали за покращення життя простих громадян – селян, робітників, ремісників, торгівців та дрібних чиновників. Основою, на якій мала б ґрунтуватися справжня моральність виступали сім'я, школа та Церква. Вони були прихильниками українсько-польського порозуміння. Єврейське питання не було мотивоване націоналістичними чи расовими почуттями, а швидше економічною конкуренцією, релігійними забобонами та політичною пропагандою.

У підрозділі 3.3 *«Створення «Руської громади» та перехід до поміркованої опозиції (1901–1905 рр.)»* висвітлено процес функціонування нового політичного утворення суспільно-християнського скерування. Вважаємо, що йому не вдалося створити значної кількості місцевих осередків. Зазвичай партійні організації засновувалися у повітах, де була реальна можливість

провести власного кандидата. У випадку з «Руською радою» це були Бродівський та Кам'янка-Струмилівський повіт, що утворювали єдиний виборчий округ до Державної Ради. Депутатом Державної Ради у 1900 р. та Галицького сейму у 1901 р. з цього округу обрано О. Барвінського.

У підрозділі 3.4 «*Суспільно-політичні орієнтації вищого духовенства*» подано огляд політичних ініціатив греко-католицьких та римо-католицьких ієрархів. На початку ХХ ст. перед галицькими українцями постала низка важливих питань, які потребували негайного вирішення. Це, передусім, питання заснування українського університету, реформування виборчого законодавства до Державної Ради та Галицького сейму та соціальної консолідації. єпископат не залишився осторонь цих проблем.

На початку ХХ ст. у Галичині відбувалися кризові явища, спричинені економічними проблемами, загостренням політичної боротьби, високими податками, низькою освіченістю населення. Це призводило до посилення між класових конфліктів. ГКЦ намагалася послабити соціальну напругу. Її соціальна доктрина скеровувалася на захист найбідніших прошарків населення шляхом забезпечення їм гарантованого права на працю та її гідної оплати. А. Шептицький виступав за демократизацію суспільства.

Греко-католицький єпископат виступав виключно за законні методи політичної боротьби. А. Шептицький закликав галичан до солідарності, а ГКЦ мала допомагати у вирішенні господарських питань, організації християнських крамниць, кооперативних установ тощо. Соціальна доктрина ГКЦ мала забезпечувати добробут населення.

Участь у суспільно-політичному житті, на думку владик, вимагала виключення ненависті, помсти, несправедливого використання авторитету. Натомість використання християнських засад щодо політичних опонентів надасть можливість українцям захищати власні права та свідомо обирати депутатів.

Вище духовенство вбачало греко-католицизм єдиним шляхом для консолідації українства, а священник повинен створювати такі умови, за якими українці мали стати свідомими греко-католиками, як у приватному, так і суспільно-політичному житті. Водночас, А. Шептицький не вважав за потрібне засновувати окрему клерикальну партію, що могло б розглядатися протиположно існуючим політичним силам.

Надзвичайно активною була політична позиція римо-католицького єпископату Галичини. Розвиток суспільно-християнського руху не міг відбуватися без існування централізованої організації, яка мала б координувати його діяльність. У березні 1904 р. за ініціативи львівського архієпископа Ю. Більчевського створено КСС. Метою партії була праця над покращенням соціальних взаємин у Галичині на християнських засадах. КСС заявив про свою аполітичність та об'єднував у собі усі верстви суспільства. Окрім декларування релігійних завдань КСС мав також соціальні (утворення робітничих, селянських та ремісничих об'єднань), освітні (заснування католицьких часописів та читалень), економічні (підтримка «кас Райфайзена», сільськогосподарських гуртків, національної промисловості тощо).

У підрозділі 3.5 *«Активізація українського суспільно-християнського руху в Галичині. Християнсько-суспільний союз»* висвітлено спробу реанімувати політичну організацію суспільно-християнського скерування.

Новоутворена партія була поміркованою у методах та поглядах, проповідувала вірнопідданість австрійській короні та розглядала Відень як гаранта поступу галицьких українців. На відміну від своїх попередників, КРНС та «Руської громади», ХСС мала більше ознак, характерних для політичної партії. Структура партії була централізованою та гнучкою, що дозволяло здійснювати ефективне управління. ХСС мав чіткішу організаційну структуру та фіксоване членство, місцеві організації, арбітражний суд, секції за професійним, становим і іншим чинниками. На 1911 р. керівництво ХСС обчислювало чисельність своєї партії 300–500 членами, яка поступово зростала.

ХСС, будучи малочисельною організацією, не відігравав значної ролі в політичному житті Галичини. Він виступав за проведення змін у політичному, суспільному, культурному та економічному житті шляхом реформ та закликав українські політичні об'єднання підтримувати Австро-Угорську монархію як гаранта всебічного національного розвитку українців. Також ХСС виступав за українсько-польське порозуміння, як рівноправних народів. Такі помірковані погляди, а також постать його очільника, О. Барвінського, зробили партію малопопулярною серед широкого загалу.

У четвертому розділі «Світоглядний вимір християнських суспільників» виокремлено основні ідеологічні засади представників суспільно-християнського руху.

У підрозділі 4.1 *«Національне питання у діяльності партій суспільно-християнського скерування»* проаналізовано, як висвітлювалися питання міжетнічних взаємин, функціонування української мови у баченні християнських суспільників. Специфікою українських партій Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. було те, що вони функціонували у політичній системі не своєї, а Австро-Угорської держави. Усі партії, незалежно від ідеологічного скерування до пріоритетних завдань відносили національне питання, складовими якого можна визначити: ставлення до політики Австро-Угорщини та оцінка становища галицьких українців; можливість його розв'язання у межах Австро-Угорської монархії; ставлення до Наддніпрянської України та процесів, що там відбувалися; розв'язання складних міжетнічних взаємин у Галичині.

Цікавою є еволюція поглядів християнських суспільників щодо питання української національної автономії. На початку своєї діяльності вони виступали проти цієї ідеї, не бажаючи загострювати взаємини з поляками. Прихильники О. Барвінського вважали, що поділ Галичини не принесе зразу бажаного результату, оскільки в українців відсутня дієва еліта. Внаслідок цього влада в Галичині і надалі залишатиметься в руках поляків. Назагал, зазначалося, що поділ – не більше ніж романтична ідея, яка відвертає увагу суспільства від «позитивної роботи».

Проте на початку ХХ ст. християнські суспільники почали загострювати увагу на ідеї створення національних громад у Галичині, що могли б автономно

вирішувати певні питання, зокрема ті, що стосувалися шкільництва. Окрім того вони виступали з пропозицією вирішувати міжнаціональні конфлікти місцевими національними радами.

Серед усіх українських партій Галичини християнські суспільники вирізнялися найбільшою соборністю. Це зумовлено тим, що їх лідери, передусім О. Барвінський та К. Студинський підтримували тісні взаємини з наддніпрянськими українцями. Політичною позицією О. Барвінського, а отже і всієї суспільно-християнської течії, була її проавстрійська скерованість. Ця позиція полягала у тому, що за допомогою використання легальних методів, відстоювання національно-політичних, соціально-економічних і духовно-культурних інтересів народу, налагодження нормальних умов для його повноцінного розвитку. Це можна було досягти за допомогою декларування вірнопідданості Австро-Угорській монархії, лояльності до влади, захисту інтересів держави як гаранта розвитку народів, що входили до її складу.

У підрозділі 4.2 *«Зацікавлення соціально-економічними проблемами українців»* висвітлено ставлення християнських суспільників до економічних питань. Одним з основних напрямків діяльності представників суспільно-християнського руху було вирішення соціально-економічних проблем. Зокрема, їх метою проголошувалося вирішення релігійно-моральних, політичних, економічних проблем українців Галичини, спираючись на католицькі засади. Зокрема, ставилися завдання: формувати правосвідомість східногалицького населення, спонукаючи його до легітимних форм вирішення соціальних проблем; сприяти зміні чинного законодавства на користь зменшення податків; впроваджувати етичні норми поведінки у приватне та громадське життя.

Соціально-економічна програма суспільно-християнського руху проголошувала міщанство й селянство підвалинами суспільного ладу. Східногалицьке село потребувало термінової аграрної реформи. І це християнські суспільники чудово усвідомлювали. Вони реально оцінювали причини такого становища, виділяючи внутрішні й зовнішні чинники. До зовнішніх вони відносили податковий тиск, відсутність дешевого кредиту для селян, малоземельність, планову колонізацію польськими селянами Галичини, несправедливу державну політику щодо утисків більш розвинутими районами менш розвинутих, до яких відносилася Галичина, відсутність можливості у селян впливати на ринкову ціну зерна тощо.

Християнські суспільники висували певні вимоги покращення соціально-економічного становища українських селян Галичини. Серед них варто виокремити такі, як: пропаганда різноманітних селянських спілок, відстоювання інтересів українського сільського виробника у Державній Раді та Галицькому сеймі за допомогою зниження податків, розparcelювання великих землеволодінь, проведення меліорації ґрунтів та регуляції рік, створення нових робочих місць у сільській місцевості, зменшення і повної ліквідації іпотечних боргів селянських господарств, надання дешевих кредитів для селян та боротьба з лихварством, негативне ставлення до масової еміграції українських селян і підтримка сезонної заробіткової еміграції.

Значною проблемою Галичини було лихварство, викликане відсутністю дешевих кредитів для дрібних селянських господарств. Християнські суспільники намагалися вирішувати проблему і в органах влади, і в самому суспільстві.

Ще однією проблемою галицького селянства було пияцтво. Значну надію християнські суспільники у боротьбі з лихварством та пияцтвом покладали на організацію у Галичині спілок системи Ф.-В. Райфайзена, що мали б надати селянам можливість використовувати дешеві кредити. Діяльність цих спілок полягала у тому, щоб покращити матеріальні та моральні взаємини у сільських громадах, знищити лихварство, навчити селян ощадливості та зацікавлення вкладати кошти у розвиток сільського господарства.

Однією з форм покращення економічного становища селян християнські суспільники в утворенні обов'язкових хліборобських спілок, ініціатором заснування яких був О. Барвінський.

У підрозділі 4.3 *«Українська освіта у політичній та публіцистичній діяльності християнських суспільників»* подано огляд заходів, які вживали представники суспільно-християнського руху щодо покращення освітнього рівня українців. Значна частина діячів суспільно-християнської течії, зокрема О. Барвінський, А. Вахнянин, були фаховими учителями. Відповідно, питання освіти займали одне з найголовніших місць у їх діяльності. І в цьому напрямку їх праця була найпліднішою.

Національна освіта стала важливою складовою програми діяльності суспільно-християнської течії. О. Барвінський наголошував на тому, що народ, який має рідну школу, має перспективи національного розвитку. У виступах в Державній Раді він неодноразово підкреслював важливість для Австро-Угорщини надання українцям права і створення умов для навчання рідною мовою.

Однією із форм боротьби за українську школу в Галичині християнські суспільники обрали роботу у Крайовій шкільній раді (далі – КШР), за що неодноразово критикувалися опонентами.

Християнські суспільники неодноразово ставили питання про необхідність збільшення кількості навчальних закладів, які давали б професійну освіту. Особлива увага приділялася учительським семінаріям. О. Барвінський та його однодумці були викладачами учительських семінарій, а тому добре знали систему викладання у них.

Розуміючи невідрадне економічне становище переважної більшості українців Галичини, християнські суспільники виступали за відкриття та підтримку навчальних закладів для незаможних. З метою покращення освітнього рівня українців, вони закликали створювати публічні бібліотеки та забезпечувати їх різноманітною літературою. Вони не підтримали ідеї М. Грушевського щодо відмови від відкриття державних українських гімназій та створення мережі приватних навчальних закладів, зазначивши, що українцям буде важко профінансувати їх існування.

Гострим стояло питання відкриття українського університету у Львові. У цьому питанні християнські суспільники були найбільш послідовними й

поміркуваними. На їх думку, безумовно такий університет потрібен, однак наголошувалося на тому, що його утворення пов'язувалося з декількома етапами. Вони не поділяли тактики деяких лідерів тогочасних партій щодо швидкого утворення університету. О. Барвінський і К. Студинський були переконані у тому, що питання утворення українського університету не повинно вирішуватися на народних вічах й студентських зборах, а мало бути зваженою дією, починаючи від підготовки національних кадрів й утворення українських кафедр.

У підрозділі 4.4 *«Релігія та Церква у діяльності представників суспільно-християнського руху»* проаналізовано ставлення християнських суспільників до релігійного питання. Значну увагу християнські суспільники приділяли релігії та Церкві у житті галицького суспільства, що було цілком логічним якщо проаналізувати їх програмні постулати. Зрештою це відображено у назвах їх політичних утворень. Християнські суспільники відстоювали думку про важливість ролі Церкви та релігії у житті суспільства та засуджували спроби секуляризації галицьких українців,

Слід зазначити, що християнські суспільники наголошували саме на греко-католицизмі, як на консолідуючому чиннику українців:

Ідеологія християнських суспільників ґрунтувалася на двох основних засадах: національній та релігійній. На їх думку, українська національна ідентичність у Галичині була тісно пов'язана з ГКЦ, тому релігійні питання трактувалися як менш важливими у порівнянні з національними.

Християнські суспільники вважали греко-католицьке духовенство рушієм національно-культурного та соціально-економічного поступу галицьких українців.

Вони намагалися покращити економічне становище греко-католицького духовенства, неодноразово піднімаючи питання у Державній Раді та Галицькому сеймі щодо збільшення заробітної плати священникам, надання їм пільг, що мали австрійські чиновники.

Християнські суспільники наприкінці XIX ст. стали єдиною українською політичною силою Галичини, яка відкрито підтримала ГКЦ та християнські принципи у суспільно-політичному житті. Не будучи виключно клерикальними партіями, вони, тим не менше, ставив собі за мету підтримувати греко-католицьких священників, впроваджувати християнські засади у шкільництві, боротися з соціал-демократами за їх антиклерикальну діяльність. Окрім того представники суспільно-християнського табору активно боролися із москвофільством, до якого належала частина греко-католицького духовенства.

У **п'ятому розділі «Міжпартійні взаємини»** виокремлено основні чинники ставлення християнських суспільників до інших політичних сил Галичини.

У підрозділі 5.1 *«Християнські суспільники та націонал-демократи: між співпрацею та конфліктами»* виокремлено чинники, що впливали на взаємини представників суспільно-християнського руху та найбільшої української партії Галичини – Національно-демократичної партії (далі – НДП).

На межі XIX–XX ст. відбувається структуризація українського політичного руху в Галичині. У цей час розгорнули свою діяльність партії та організації широкого політичного спектру – радикального, національно-демократичного, соціал-демократичного, москвофільського, суспільно-християнського. Ці політичні течії, зазвичай, критикували одна одну.

Питання політичної співпраці націонал-демократи розглядали крізь призму двох принципів: національна платформа партії та її ставлення щодо уряду та крайової адміністрації. На думку націонал-демократів, за цими критеріями унеможлиблювалася співпраця з християнськими суспільниками, позаяк вони критикували національних демократів за опозиційну парламентську політику та періодичні контакти з москвофілами.

На початку XX ст. у східногалицькому політикумі проявилися дві тенденції, що по-різному трактувалися націонал-демократами та християнськими суспільниками – націоналізм та масова політика. Християнські суспільники виступали проти «національно-політичної загорілої» – націоналізму, що межував з шовінізмом. Аналізуючи історичні події, вони зазначали, що у XIX ст. націоналізм передбачав відродження націй та їх звільнення, то у XX ст. йшлося про гноблення та асиміляцію сусідніх народів, загострення конфліктів та міжнаціональної боротьби.

Доволі скептично християнські суспільники ставилися до масової політики, небезпідставно вважаючи, що основна маса населення не була до неї готова. Якщо націонал-демократи використовували велелюдні народні віче для агітації та популізму, то християнські суспільники закликали на них виховувати у людей політичну культуру.

Слід зауважити, що християнські суспільники неодноразово намагалися зблизитися з найбільшою українською партією Галичини. Найвідомішим прикладом такого зближення були події у Галицькому сеймі 1901 р., коли О. Барвінський не лише підтримав сецесію українських депутатів (більшість яких були представниками націонал-демократів), а навіть зачитав заяву про складання мандатів.

Попри схожі ідейні та спільні витоки з народовської течії, між націонал-демократами та християнськими суспільниками точилися гострі дискусії навколо низки питань. Неспроможність їх вирішити спричинило до того, що вони не лише не об'єдналися в одну політичну організацію, але практично завжди критикували один одного.

У підрозділі 5.2 *«Москвофіли у світоглядному вимірі представників суспільно-християнської течії»* реконструйовано взаємини двох консервативних середовищ – християнських суспільників та москвофілів.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у москвофільському середовищі виділялося два напрямки: русофільський (консервативний) та москвофільський (радикальний). До перших відносилося старше покоління, що асоціювали себе греко-католиками, сповідували етнічну єдність з росіянами, лояльно ставилися до айстро-угорської влади. Москвофіли схилилися до православ'я, вважали себе росіянами, виступали проти українського політичного руху. За підтримки

Російської імперії цей напрямок витіснив консервативне крило, очоливши москвофільський табір в Галичині.

Між християнськими суспільниками та москвофілами загострювалися ідеологічні протиріччя. Це, передусім, стосувалося ставлення щодо греко-католицької церкви та православ'я. Ці дві течії, хоча і вважалися консервативними, обрали для себе протилежні ідеологічні вектори. Якщо представники суспільно-християнської течії були яскравими представниками «західного» напрямку, бажаючи будувати майбутнє українського народу під егідою австро-угорської корони, то москвофіли цей самий народ бачили частиною «руського» етносу. Зрозуміло, що про будь-яку співпрацю, навіть ситуативну, між цими політичними силами не могло бути й мови.

У підрозділі 5.3 *«Критика соціалістичних та радикальних ідей»* простежено ставлення християнських суспільників до лівих ідей, які на той час розповсюджувалися у Галичині.

Між християнськими суспільниками та представниками лівих партій загострювалися ідеологічні протиріччя, зокрема щодо ставлення до релігії та визначення її ролі у суспільному житті. Значною мірою вони відтворювали ті процеси, що відбувалися у Західній Європі, де відбувалося утвердження християнсько-демократичного руху на противагу соціал-демократії. Соціалістичні й радикальні ідеї в українському середовищі несли в собі тенденцію секуляризації політичного простору Галичини. Християнські суспільники відстоювали провідну роль Церкви в суспільстві, вихованні молоді та вирішенні соціальних проблем. У Церкві вони хотіли знайти соціальну опору, щоб мати можливість зміцнити власне становище у Галичині.

Християнські суспільники критикували ідеологічні засади соціалістів. Якщо соціал-демократи апелювали до соціальної справедливості, то прихильники О. Барвінського запропонували християнство як кращу суспільну ідею, що захищала робітників, а зменшення зарплати трактувалося гріхом. На противагу механічному зрівнянню, пропонувалася християнська справедливість. Вони наголошували на конструктивній діяльності Церкви, що базувалася на почутті християнської любові, а не класової ненависті, яку пропагували ліві партії.

Наприкінці 1900 р. у часописі «Руслан» опубліковано низку матеріалів під назвою «Чи може християнин бути соціал-демократом?». Приводом для цих публікацій стало ухвала віча м. Самбора підтримати на виборах кандидатуру соціал-демократа М. Ганкевича, якщо він у парламенті не буде виступати проти Церкви та релігії, а, навпаки, сприятиме священникам. Християнські суспільники зазначали, що декларування соціал-демократами патріотизму та підтримка християнських цінностей спостерігалася лише напередодні виборів, щоб не втратити консервативно налаштований селянський електорат.

Християнські суспільники критикували соціал-демократів та радикалів за нехтування національним питанням та космополітизм. Вони зазначали, що радикали наголошували на своїй українськості лише задля повернення до свого середовища української інтелігенції.

У підрозділі 5.4 «*Польські політичні середовища та християнські суспільники: діалектика взаємин*» охарактеризовано ставлення представників українського суспільно-християнського руху до польських політичних партій. У взаєминах із поляками християнські суспільники дотримувалися ідеї т. зв. позитивної роботи – пошуку компромісів та уникання протистоянь із центральною владою. Вони виступали проти виключно ворожого ставлення до поляків, визнаючи їх значний вплив у Галичині, вважали доконаним факт співжиття польського та українського народів на її території. Завданням українських політиків було досягнення рівноправності між обома народами, тобто розвою українців в освітньо-культурній, політичній та економічній сферах. Попри те, християнські суспільники доволі скептично оцінювали найближчу перспективу порозуміння, оскільки поляки були представлені «вшехполяками» та «подоляками», що проповідували політику асиміляції та не були зацікавлені у пошуках компромісу.

Християнські суспільники у порівнянні з іншими українськими політичними партіями не відкидали співпраці з поляками. Через цю співпрацю вони намагалися добитися певних преференцій для українців. Представники суспільно-християнського руху критикували прояви шовінізму як з українського так і з польського боків. Події початку ХХ ст., зокрема ріст антиукраїнських тенденцій у польському політичному середовищі, змусили християнських суспільників переглянути погляди на українсько-польські взаємини. Поміркована позиція християнських суспільників щодо взаємин з поляками часто викликала незадоволення серед решти галицького політикуму та українського суспільства загалом.

У шостому розділі «Парламентська праця» розглянуто участь християнських суспільників у виборчих кампаніях та їх робота у Державній Раді.

У підрозділі 6.1 «*Участь християнських суспільників у виборчих кампаніях*» розглянуто участь представників суспільно-християнського руху у виборах до Державної Ради та Галицького сейму, їх співпрацю з крайовою владою та іншими політичними середовищами. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. – час значної політизації галицького суспільства. Вибори до Державної Ради та Галицького сейму часто переростали не лише у боротьбу ідеологій, але й міжнаціональну. Дуже часто вони супроводжувалися значними зловживаннями та сутичками з правоохоронцями. У цей час виникали перманентні союзи між різними політичними силами – народовцями, москвофілами, поляками. У цій політичній конфігурації вагоме місце займали представники суспільно-християнського руху. Вони намагалися лавірувати між «опозиційними народовцями» та кураєвою адміністрацією, відкидаючи будь-які можливості порозуміння з москвофілами.

Упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. відбувалися певні зміни щодо ведення політичної боротьби у суспільно-християнському середовищі. Християнські суспільники розуміли свою політичну слабкість та намагалися шукати союзників. І якщо наприкінці ХІХ ст. таким союзником була крайова влада, яка не висувала своїх кандидатів у округах, де намагалися здобути депутатський мандат представники суспільно-християнського табору. Окрім

того, польська адміністрація підтримувала їх як противагу більш радикально налаштованим українським політикам. На початку ХХ ст. ситуація кардинально змінилася. Поляки намагалися заручитися підтримкою москвофілів. Натомість християнські суспільники намагалися (правда безуспішно) співпрацювати з найчисельнішою українською партією – НДП. Звичайно це відбилося і на представництві християнських суспільників у Галицькому сеймі та Державній Раді. Якщо наприкінці ХІХ ст. вони мали найбільшу репрезентацію серед усіх українських партій, то на початку ХХ ст. їх репрезентував лише О. Барвінський. Християнські суспільники позитивно поставилися до впровадження загального виборчого права, що безумовно сприяло формуванню українського громадянського суспільства в Галичині. Але вони виявилися не готовими до масовості політики і не змогли пристосуватися до нових політичних реалій.

У підрозділі 6.2 *«Діяльність представників суспільно-християнського руху в Державній Раді»* проаналізовано роботу християнських суспільників у Віденському парламенті, їх співпрацю із південнослов'янськими депутатами.

Дослідження співпраці слов'янських депутатів Державної Ради християнсько-суспільного ідеологічного спрямування демонструє ті досягнення, яких вдалося досягти всім учасникам Слов'янського християнсько-народного союзу (далі – СХНС), зокрема українським депутатами. Чи не вперше не польській чи чеській слов'янській фракції вдалося відігравати важливу роль у Відні, бути активним гравцем як на безпосередньо парламентарній, так і закулісній сцені.

Важливо зазначити, що співпраця українських, словенських і хорватських політиків не ґрунтувалася на так званій «слов'янській ідеї», а була результатом прагматичної співпраці внаслідок збігу широких консервативних засад середовищ-учасників і конкретних прагнень щодо зміни національної і соціально-економічної ситуації в державі. Цю тезу підтверджують протоколи спільних підготовчих нарад напередодні створення СХНС. Співзасновники СХНС на установчих зібраннях чітко зазначали, що співпраця не ґрунтується на «слов'янській спільності», а має на меті лише спільними зусиллями відстоювати національні інтереси кожного з окремих народів.

СХНС був чи не єдиною фракцією австрійського парламенту упродовж 1897–1900 рр., що перебувала на позиціях національної рівноправності та захищала інтереси слов'ян. Натомість українські опозиційні сили скептично ставилися до участі депутатів від КРНС у СХНС, вважаючи це фікцією, оскільки ті, підтримуючи «польське коло», не відстоювали жодних національних вимог, на відміну від інших слов'янських депутатів, зокрема словенців.

За підтримки СХНС, українські депутати намагалися покращити культурно-освітнє становище українців Галичини. Зокрема, О. Барвінський вимагав у міністра освіти заснування української гімназії у Тернополі. Завдяки чому 14 жовтня 1898 р. її урочисто відкрито.

Можна припустити, що лише глибока криза парламенту внаслідок німецько-чеського протистояння і, як наслідок, паралізація його діяльності спочатку німецькою лівицею і націоналістами, а згодом чехами, не дозволила

збільшити здобутки представників СХНС. Втім, навіть здобутого було достатньо, щоб продемонструвати успішність «реальної політики», гостро критикованої у той час українськими опозиційними народовцями, радикалами і москвофілами.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження подано у висновках, які зводяться до наступних положень.

1. Аналіз вітчизняної та зарубіжної історіографії з теми наукового дослідження дозволяє стверджувати, що більшість наукових публікацій розкриває деякий із аспектів проблематики, винесеної у заголовок дисертації, а відсутність комплексного дослідження вплинуло на вибір предмету пропонованого дослідження. Історіографічні праці досліджуваної проблематики умовно можна структурувати за чотирма хронологічно-тематичними блоками (праці авторів кінця XIX – першої половини XX ст., радянські дослідження, праці істориків української діаспори, роботи сучасних українських істориків, закордонні публікації). Праці учасників та сучасників суспільно-християнського руху є важливим джерелом інформації про певні особливості процесів, які відбувалися у політичному житті Галичини означеного періоду, проте вони є не науковими, а публіцистичними, суб'єктивними, оскільки автори брали безпосередню участь у тих процесах, які висвітлювали. У публікаціях радянського періоду попри ідеологічну заангажованість знаходимо статистичні відомості та спроби аналізу соціально-економічного та політичного становища досліджуваних територій зазначеного періоду. Особливістю діаспорних публікацій є наявність ретроспективи у цих виданнях, оскільки деякі з них публікувалися через багато років після описаних подій. Праці сучасних українських істориків, опираючись на нові архівні документи та теоретико-методологічні засади, розширили наукову палітру проблем політичної історії Галичини. Різноманітні аспекти політичної історії Австро-Угорщини та Галичини означеного привертають увагу сучасних польських, австрійських, словенських, хорватських, російських дослідників. У цих працях можемо простежити певні аспекти досліджуваної проблеми у контексті вивчення іноземними вченими подій, що пов'язані з історією Австро-Угорщини та національних суспільно-християнських рухів. Аналіз попередніх напрацювань істориків дозволив виокремити коло аспектів, які не отримали належного висвітлення і лягли в основу завдань дисертаційного дослідження.

2. Реконструкція історії українського суспільно-християнського руху в Галичині потребує залучення широкого кола джерел різноманітного походження. Щоб розкрити повну картину діяльності зазначеного руху, здійснено порівняльну роботу документів офіційного походження, публікацій у пресі, спогадів, епістолярію. На основі проведеного аналізу джерельного комплексу, простежено вплив тих чи інших подій на діяльність християнських суспільників, розкрито механізми їх боротьби за покращення соціально-економічного та культурно-освітнього становища українців, описано особливості ведення парламентської роботи тощо. Підбір відповідних

методологічних принципів у поєднанні з аналізом історіографії та джерельної бази дослідження обумовили вибір оптимальних шляхів вирішення проблеми предмету дослідження, досягнення поставленої мети, а, відтак, і реалізації зумовлених нею завдань, усестороннього вивчення теми, формуванню авторської інтерпретації досліджуваних явищ, що привело до об'єктивного висвітлення історії українського суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

3. Український суспільно-християнський рух у Галичині формувався у складних соціально-економічних та політичних умовах. Зубожіння населення, його політична неграмотність не сприяли розвитку поміркованих політичних доктрин. Складні міжнаціональні та міжконфесійні взаємини сприяли популярності радикальних методів політичної боротьби. Натомість християнські суспільники виступали за мирне співіснування українців та поляків, використовували легальні методи політичної боротьби, підтримували австро-угорську владу, не знаходили підтримки не лише серед селян та робітників, але й серед більшості духовенства.

Упродовж кінця ХІХ – початку ХХ ст. внаслідок видання низки папських енциклік в Австро-Угорщині виникли партії з вираженим суспільно-християнським скеруванням. Не стали винятком і українці Галичини. У дисертації зазначається, що найбільш вплинула на виокремлення християнських суспільників з народовського табору т.зв. «нова ера» – спроба українсько-польського порозуміння 1890–1894 рр. за участі австрійського уряду та українських громадських діячів Наддніпрянщини.

Організаційне становлення суспільно-християнського руху в Галичині. У партіях суспільно-християнського скерування домінувало духовенство, яке складно назвати клерикальним, оскільки його ідеологію створювали, переважно представники світської інтелігенції – О. Барвінський, А. Вахнянин, К. Студинський. У дисертації зроблено спробу охарактеризувати регіональні особливості суспільно-християнського руху, зокрема діяльність Християнсько-політичного союзу, який виник наприкінці 1897 р. у Станиславові. Друкованим органом якого виступав часопис «Związek Chrześcijański / Християнський союз» за редакцією А. Дещаковського.

4. Суспільно-християнські ідеї були розповсюджені у Європі, зокрема і у слов'янських народів Австро-Угорської монархії. Такі політичні угруповання існували у поляків, словенців, хорватів, чехів. Найбільш плідно українські християнські суспільники співпрацювали з депутатами, що представляли словенські, хорватські та чеські землі. У Державній Раді вони утворили спільну фракцію – СХНС. Завдяки цій співпраці українці зуміли добитися певних преференцій для власного народу, зокрема відкриття гімназії у Тернополі.

5. Опозиційну політику християнські суспільники вважала неефективною для українського суспільства в Австро-Угорській монархії. Це можемо прослідкувати у їх підтримці крайовою адміністрацією під час виборчих кампаній. Проте на початку ХХ ст. різко загострилися польсько-українські взаємини, що спричинило до пошуку шляхів вирішення важливих питань в умовах знецінення політики «нової ери». Християнські суспільники перейшли

до політики поміркованої опозиції щодо поляків, з одного боку, засуджуючи їх шовіністичні погляди, а з іншого – виступали за мирне співжиття обох народів у Галичині.

6. Християнські суспільники притримувалися концепції «органічної праці», що передбачала комплекс заходів у економічній, освітній та культурній сферах.

Національна освіта мала надзвичайно важливе значення для представників суспільно-християнського руху, оскільки економічне й культурне піднесення українців залежало від якісної освіти. Їх завдання полягало у тому, щоб розвивати національні школи й основну увагу у процесі навчання приділити саме молоді. Для залучення якомога більшої кількості українців до навчання християнські суспільники вимагали від влади відкриття якомога більшої кількості навчальних закладів з українською мовою викладання. Навчання мало бути обов'язковим, охоплювати усіх дітей та здійснюватися українською мовою.

Важливе місце у діяльності християнських посідала боротьба за поширення української мови. Для більш ефективного розв'язання цієї досить складної проблеми вони постійно піднімали мовне питання на загальнодержавному рівні – у виступах з парламентської трибуни, використовували пресу, греко-католицьке духовенство. Християнські суспільники виступали за ґрунтовну реформу приватного життя, системи виховання молоді.

Комплекс соціально-економічних питань був надзвичайно важливим елементом програми християнських суспільників. Вони виступали за економічну самоорганізацію селянства через створення спілок «Райфайзена», порушували питання боротьби з лихварством та пияцтвом серед галицьких селян, розглядали причини та наслідки еміграційних процесів.

Проте постулати християнських суспільників не завжди знаходили розуміння в реальному житті. Їм не вдалося успішно повторити шлях краківських консерваторів. Серед причин цього, варто зауважити на посиленню польсько-українських протиріч, що стояли на заваді втіленню концепції «органічної праці». Окрім того, О. Барвінський діяли на зламі ХІХ та ХХ ст., т.зв. епосі *fin de siècle*, коли у суспільстві набувають поширення індивідуалізм, популізм.

Запропоновані християнськими суспільниками проекти поступових реформ не знайшли повного схвалення серед широкого загалу. Відкриття нових навчальних закладів, створення спілок Ф.-В. Райфайзена мали покращити культурно-освітнє та соціально-економічне становище галицьких українців. Натомість намагання знайти міжнаціональне порозуміння у доволі радикалізованому суспільстві, робило їх «угодовцями» в очах українців та «гайдамаками» – у польському середовищі. Відповідно, переважна більшість позитивних починань християнських суспільників не була реалізована.

7. Здобутки українського суспільно-християнського руху в Галичині стали можливими завдяки тому, що він висував на перший план ідею формування національної самобутності, демонструючи тим самим, що українці є

повноправною нацією. Зрозуміло, що у його діяльності були хиби й упущення, зокрема відсутність достатньої структури, пасивність і низький рівень організаційної активності, недостатній зв'язок керівництва з місцевими філіями тощо. Незважаючи на неоднорідність і суперечності у своєму розвитку, суспільно-християнський рух у досліджуваній період, спираючись на ґрунтовно розроблену ідейно-теоретичну основу, вніс значний вклад у формування національної свідомості українців, пропагуючи й втілюючи у життя ідеї «органічної праці».

8. Упродовж кінця XIX – початку XX ст. християнські суспільники залишалися консерваторами у веденні політичної боротьби. Це проявилось невизнанні ними народних віч і маніфестацій, що здобували тоді популярність серед широкого загалу українства. Представники суспільно-християнського середовища обмежувалися зустрічами з виборцями та публікаціями у партійному часописі. Окрім того, вони, на відміну від своїх конкурентів, не спромоглися та не намагалися створити масової політичної організації.

9. У зв'язку із інституційною слабкістю політичних утворень, їх асоціювали з певними особистостями. Безумовно тут варто зазначити на їхньому лідері – О. Барвінському. Недаремно у тогочасній пресі християнських суспільників називали «барвінчуками». Серед активних діячів цього середовища варто виокремити А. Вахнянина, Т. Реваковича, К. Студинського, О. Маковея, Б. Лепкого, Я. Гординського. Серед членів суспільно-християнського руху були відомі у діячі українського суспільно-політичного та наукового життя – Б. Барвінський, І. Бартошевський, І. Верхратський, С. Горук, Т. Грушкевич, Є. Гузар, Є. Геринович, Ю. Дзерович, Т. Заячківський, С. Кархут, К. Кахникевич, І. Кокорудз, Й. Коциловський, В. Коцовський, Л. Туркевич та інші. Проте їх роль у діяльності зазначеного середовища була мінімальною.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 468 с.

Рец.: Андрій Криськов. Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 159–160.

Статті у фахових виданнях

2. Кліш А. Політична діяльність християнсько-консервативної течії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 1. С. 63–68.

3. Кліш А. Формування суспільно-християнського руху в Східній Галичині наприкінці XIX ст. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць.* К.: ВІР УАН, 2011. Випуск 50. С. 37–42.

4. Кліш А. Дослідження українського суспільно-християнського руху кінця XIX – початку XX ст. в сучасній вітчизняній історіографії. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Вип. 6–7: 20-й річниці Незалежності України присвячується. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 390–394.

5. Кліш А. Економічні та освітні аспекти діяльності християнсько-консервативного руху в Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові записки. Серія «Історичне релігієзнавство».* Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. Випуск 4. С. 88–98.

6. Кліш А. Освітні аспекти діяльності суспільно-християнського руху в Східній Галичині (кін. XIX – поч. XX ст.). *Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії.* К., 2011. Т. XXVIII. С. 82–87.

7. Кліш А. Проблеми соціально-економічного розвитку Східної Галичини у діяльності Католицько-руського народного союзу. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 2. С. 31–35.

8. Кліш А. Б. Роль представників суспільно-християнського руху в спробах заснування українського університету у Львові (кінець XIX – початок XX ст.). *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць.* К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 58. С. 98–104.

9. Кліш А. Суспільно-християнський рух у Східній Галичині (20–30-ті рр. XX ст.): сучасна українська історіографія. *Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія».* Харків: Колегіум, 2012. Вип. 46. С. 236–241.

10. Кліш А. Українська християнська організація: структура, форми та методи діяльності (1925–1930 рр.). *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Вип. 9: Україна–Європа–Світ: творимо історію РАЗОМ. Присвячується ЄВРО-2012. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 323–327.

11. Кліш А. Християнський молодіжний рух Східної Галичини міжвоєнного періоду: сучасна українська історіографія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 1. С. 262–265.

12. Кліш А. Діяльність Української Католицької Народної Партії (Української Народної Обнови) в Східній Галичині в інтерпретації сучасних українських дослідників. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Вип. 10: Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 343–346.

13. Кліш А. Ідейні засади Українського католицького союзу в Східній Галичині (30-ті роки XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 2. С. 83–86.

14. Кліш А. Б. Роль Антона Махніча в становленні хорватського

католицького руху. *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. К.: ВІР УАН, 2012. Випуск 71. С. 335–339.

15. Кліш А. Деякі аспекти діяльності «Руської громади» в Східній Галичині на початку ХХ ст. *Гуманітарний журнал*. 2013. № 1. С. 99–104.

16. Кліш А. Греко-католицька церква та суспільно-християнські організації у зміцненні кооперативного руху у Східній Галичині (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.): сучасна українська історіографія. *Вісник Львівської комерційної академії*. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2013. Вип. 11. (Серія – Гуманітарні науки). С. 28–31.

17. Кліш А. Станіслав Стояловський та його роль у становленні польського суспільно-християнського руху (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія»*. Харків: Колегіум, 2013. Вип. 49. С. 80–87.

18. Кліш А. Програмні засади та ідейні принципи Християнсько-народної партії в Галичині наприкінці ХІХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 1. С. 119–123.

19. Кліш А.Б. Ідейні засади діяльності Християнсько-політичного союзу в Станіславові (за матеріалами часопису «Związek Chrześcijański / Християнський союз», 1897–1898 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. Вип. XXXVII. С. 38–41.

20. Кліш А. Б. Програмні засади та ідейні принципи Католицько-національної партії в Галичині наприкінці ХІХ ст. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2013. № 4 (56). С. 22–27.

21. Кліш А. Роль католицького віче у Львові (1896 р.) у формування суспільно-християнського руху в Галичині. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. У двох частинах. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. Вип. 2. Ч. 1. С. 172–177.

22. Кліш А. Б. Програмні засади та політична діяльність Польської християнсько-соціальної партії в Галичині. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. Вип. XXXVIII. С. 70–74.

23. Кліш А. Організаційні засади та програмні орієнтири Католицько-суспільного союзу в Галичині на початку ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 1. Ч. 1. С. 141–146.

24. Кліш А. Польський суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: сучасна зарубіжна історіографія. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 17. С. 234–243.

25. Кліш А. Фракція «Слов'янський християнсько-народний союз» у Державній раді (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*.

Вип. 14: Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 123–132.

26. Кліш А. Участь представників суспільно-християнської течії Східної Галичини у парламентських виборах 1900 р. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 2. Ч. 2. С. 30–33.

27. Кліш А. Польський суспільно-християнський рух у Галичині: історіографія проблеми (1900–1980-ті рр.). *Український історичний збірник* Вип. 17. К.: Інститут історії України, 2014. С. 291–297.

28. Кліш А. Парламентська діяльність Анатолія Вахнянина (кін. XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 1. Ч. 2. С. 142–145.

29. Кліш А. Релігія та церква в ідеології та практичній діяльності християнських суспільників у Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 2015. Вип. 97 (6). С. 30–34.

30. Кліш А. Б. Суспільно-політична діяльність вищого греко-католицького духовенства на початку XX ст. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 2015. Вип. 101 (10). С. 125–130.

31. Кліш А. Національне питання у політиці християнських суспільників наприкінці XIX – початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 2. Ч. 1. С. 93–97.

32. Кліш А. Християнсько-суспільний союз: інституалізація та діяльність. *Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць*. Випуск 47. К., 2015. С. 55–62.

33. Кліш А. Часопис «Руслан» як джерело до вивчення Християнсько-суспільного союзу (1911–1914 рр.). *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 16. У 2 ч. Ч. 2. С. 196–202.

34. Кліш А. Б. Селянське питання у політиці християнських суспільників наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами газети «Руслан»). *Вісник аграрної історії. Науковий журнал*. Випуск 13–14. К., 2015. С. 54–68.

35. Кліш А. Реалізація О. Барвінським ідей українського суспільно-християнського руху наприкінці XIX – на початку XX ст. *Українознавчий альманах*. Випуск 18. К., 2015. С. 160–164.

36. Кліш А. Християнсько-суспільний союз та міжнаціональні взаємини в Галичині. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2015, вип. 44, том 1. Запоріжжя, 2015. С. 111–114.

37. Кліш А. Мовне питання в діяльності християнських суспільників Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 1. Ч. 1. С. 49–52.

38. Кліш А. Ставлення християнських суспільників до еміграційних процесів у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові праці*

історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 46. Запоріжжя, 2016. С. 92–94.

39. Кліш А., Лехнюк Р. Співпраця слов'янських депутатів християнсько-суспільного напрямку у Державній раді наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (за українськими джерелами). *Проблеми слов'янознавства*. Вип. 65. 2016. С. 167–177.

40. Кліш А. Заснування Католицького русько-народного союзу в «Споминах з мого життя» Олександра Барвінського. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 56–59.

41. Кліш А. Українсько-польські відносини в Галичині у політиці християнських суспільників наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Історико-культурні студії*. Випуск 3, Номер 1, Львів, 2016. С. 51–56.

42. Кліш А. Критика соціалістичних та радикальних ідей християнськими суспільниками Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Вип. 1. Ч. 1. С. 44–49.

43. Зуляк І., Кліш А. Парламентська діяльність Олександра Барвінського наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (до 170-ї річниці від дня народження). *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Вип. 19. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. С. 330–337.

44. Кліш А. Осип Маковей та суспільно-християнський рух в Галичині на початку ХХ ст. (до 150-ї річниці від дня народження діяча). *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 123. С. 13–17.

45. Кліш А. Участь Олександра Барвінського у виборчих кампаніях до Галицького сейму 1901 та 1904 р. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2017. Вип. 2. Ч. 1. С. 128–133.

46. Кліш А.Б. Християнські суспільники vs. москвофіли: до історії протистояння. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 2017. Вип. 127. С. 61–64.

47. Кліш А. Суспільно-християнський рух в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в сучасній українській історіографії: тенденції та напрямки дослідження. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. Вип. 20. 2017. С. 53–62.

48. Кліш А. Кирило Студинський в умовах суспільно-політичних трансформацій у Західній Україні 1939–1941 рр. *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2017. Ч. 29. С. 140–147.

49. Кліш А.Б. Джерела особового походження з історії суспільно-християнського руху в Галичині. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. К.: «Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 133. С. 18–21.

50. Кліш А. Діяльність Польського народного центру на початку ХХ ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 1. Ч. 2. С. 16–23.

51. Кліш А. Діалектика взаємин християнських суспільників та націонал-демократів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 38–43.

52. Zulyak, I. & Klish, A. (2019). Anton Krushelnytskyi's participation in the activity of Ukrainian civil institutions in Eastern Halychyna (the first third of the XXth century). *Skhidnoievropeyskyi Istorychnyi Visnyk [East European Historical Bulletin]*, 10, 74–84. doi: 10.24919/2519-058x.10.159173

53. Zulyak I., Klish A. Social and political orientations of the galician greek catholic higher clergy at the beginning of 20th century. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2019. Вип. 1. С. 67–73.

Публікації в іноземних виданнях

54. Кліш А. Б. Участь суспільно-християнської течії у парламентських виборах наприкінці ХІХ ст. *Rozwój nauk humanistycznych* (Poznań, 27.02.2012 – 29.02 2012). Poznań, 2012. S. 77–80.

55. Клиш А. Б. Особенности формирования общественно-христианского движения в Восточной Галиции в конце ХІХ в.: между народниками и москвофилами. *Perspektywy rozwoju nauki we współczesnym świecie* (Kraków, 29.03.2012 – 31.03 2012). Kraków, 2012. S. 63–68.

56. Клиш А. Деятельность Станислава Стояловского в становлении польского общественно-христианского и крестьянского движения (конец ХІХ – начало ХХ ст.). *Менталитет славян и интеграционные процессы: история, современность, перспективы: материалы VIII Междунар. науч. конф., Гомель, 23–24 мая 2013 г.* Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2013. С. 239–241.

57. Кліш А. Соціальні питання у діяльності польських клерикальних партій Галичини (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Zagadnienia społeczno-ekonomiczne, polityczne, kulturalne i religijne w badaniach polskich, słowackich oraz ukraińskich*. Т. 2, *Kultura-społeczeństwo / pod red. Wacława Wierzbieńca*. Jarosław: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. ks. Bronisława Markiewicza, 2014. S. 75–84.

58. Кліш А. Між політикою та релігією: суспільно-політичні рухи в Галичині на початку ХХ ст. *Zagadnienia religijne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego. Aspekt historyczny, prawny, socjologiczny, filozoficzny i etyczny*. Cz. 1. Jarosław: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. ks. Bronisława Markiewicza, 2015. S. 103–119.

59. Кліш А. Питання розвитку української освіти Галичини в інтерпретації християнських суспільників (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Problemy nowoczesnej edukacji*. Tom V. Czestochowia, 2015. S. 99–109.

60. Klish A. Political activity of the Christian socials in Eastern Galychyna in the late XIX century. *Proceedings of young scientists*. № 14. Baku, 2016. Pp. 197–202.

61. Кліш А. Культурно-освітня діяльність українських християнських суспільників у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Kultura i samorządność lokalna. Historia – współczesność – perspektywy*. Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2017. S. 27–35.

62. Klish A. Ukrainian-jewish relations in Galicia at the turn of the XIX–XX centuries in the coverage of the magazines «Ruslan» and «Związek Chrześcijański». *Proceedings of youngs cientists*. № 15. Baku, 2017. Pp. 128–134.

63. Klish A., Luchakivska I. The jewish question in the acivity of the Ukrainian Christian Socials in Galicia (the end of the 19th – the beginning of the 20th cen.). *Z dziejów i kultury Żydów w Galicji*. Rzeszow: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2018. S. 55–62.

64. Łuchakivska I., Klish A., Zulyak I. Ukraińskie szkolnictwo Galicji: przez pryzmat światopoglądowego wymiaru chrześcijańskich społeczników (koniec XIX – początek XX w.). *Historia Ecclesiastica*, X, 1. 2019. Ć. 1. S. 118–128.

Статті в інших виданнях, матеріали конференцій:

65. Кліш А. Співпраця К. Студинського з діячами «Просвіти» (кін. XIX – поч. XX ст.). *Матеріали міжнародної конференції «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування)*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. С. 207–211.

66. Кліш А. Місце суспільно-християнської течії у суспільно-політичному житті Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. С. 106–108.

67. Кліш А. Суспільно-політична діяльність Кирила Студинського (кінець XIX – початок XX ст.). *Місце і роль Волині та Галичини в соціально-економічних, політичних і культурних процесах України*. Зб.наук.праць викладачів. Вип.5. 2011/1012. Кременець, 2012. С. 251–258.

68. Кліш А. Вплив представників суспільно-християнської течії на відкриття української гімназії в Тернополі. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)»*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Ч. 1. С. 78–79.

69. Кліш А. Кирило Студинський і Тернопілля. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)»*. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Ч. 2. С. 5–8.

70. Кліш А. Католицький конгрес 1900 р. у Загребі – початковий етап суспільно-християнського руху в Хорватії. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. С. 201–202.

71. Кліш А. Лев XIII. *Історія політичної думки: навч. енцикл. словник-довідник для студентів вищ. навч. закл.* Львів: Новий Світ-2000, 2014. С. 368–369.

72. Кліш А. Політична діяльність християнсько-консервативної течії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Україна в контексті Європейської історії: матеріали Всеукраїнської наукової конференції*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 141–151.

73. Кліш А., Лучаківська І. Парламентська діяльність Олександра Барвінського (1897–1900 рр.). *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)»*. Тернопіль: «Вектор», 2014. С. 112–114.

74. Кліш А. Б. Поняття соціальної справедливості у папських енцикліках «*Regum Novarum*» та «*Graves de communi*». «Дні науки філософського факультету – 2015», Міжн. наук. конф. (2015; Київ). Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2015», 21–22 квіт. 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів]. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2015. Ч. 7. С. 109–111.

75. Кліш А. Енцикліка «*Regum Novarum*» та становлення суспільно-християнського руху в Галичині. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів: Інститут релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії; Видавничий відділ Львівського музею історії релігії «Логос», 2015. Книга I. С. 252–261.

76. Кліш А. Церковно-релігійні аспекти діяльності Католицького русько-народного союзу наприкінці XIX – на початку XX ст. *Українська Греко-католицька церква у контексті вітчизняної історії та сучасних суспільних реалій (до 150-ліття з дня народження митрополита Галицького Андрея Шептицького та 70-ліття з дня ув'язнення патріарха Йосифа Сліпого) / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 24–25 квітня 2015 р.)*. Тернопіль-Київ, 2015. С. 29–32.

77. Кліш А. Суспільно-християнський рух у Східній Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: архівна спадщина. *Шістнадцяті джерелознавчі читання «Архівна наука і освіта в незалежній Україні»*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 24 листопада 2015 р. КНУ / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Спілка архівістів України. Київ, 2015. С. 115–117.

78. Кліш А. Суспільно-політичні орієнтації Митрополита Андрея Шептицького на початку XX ст. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»*. Збірник наукових праць. Богослов'я. Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. С. 18–28.

79. Кліш А. Питання захисту української мови в Галичині у діяльності християнських суспільників наприкінці XIX ст. *Сучасна українська нація: мова, історія, культура*: Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 16 березня 2016 р. з нагоди 15-річчя заснування кафедри українознавства. Львів: Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2016. С. 307–309.

80. Зуляк І., Кліш А. Взаємини християнських суспільників та греко-католицької ієрархії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Українська Греко-Католицька Церква в історії та сучасних процесах розвитку українського суспільства (до 420-ліття укладення Берестейської унії, 70-ліття Львівського «псевдособору» 1946 р.):* Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2016 р.). Тернопіль-Київ: Вектор, 2016. С. 126–129.

81. Кліш А. Б. Міжетнічні взаємини у політиці християнських суспільників Галичини (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.). *Тези III-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина в еру глобалізації: теоретичні та прикладні аспекти».* Львів, 2016. С. 58–61.

82. Кліш А. Еміграція галицьких селян наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у інтерпретації християнських суспільників. *Еволюція національного світобачення українців на зламі тисячоліть:* Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 13 квітня 2017 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 22–27.

83. Кліш А. Роль християнських суспільників у відкритті українських шкіл в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Тези IV Міжнародної науково-практичної конференції «Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації».* Львів, 2017. С. 55–58.

84. Кліш А. Протистояння християнськими суспільниками Галичини соціалістичним ідеям (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія та сучасність:* Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 11–12 травня 2017 року). Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. С. 96–100.

85. Кліш А. Питання українсько-польського порозуміння в Галичині у діяльності О. Барвінського. *Історія освіти, науки і техніки в Україні: матеріали XII Міжнар. конф. молодих учених та спеціалістів, присвяч. 100-річчю від дня створення ННСГБ НААН, Київ, 19 трав. 2017 р.* / Нац. акад. аграр. наук України; Нац. наук. с.-г. б-ка НААН; Рада молодих вчених НААН [та ін.]. К.: ТОВ «Центр поліграфії «Компринт», 2017. С. 278–281.

86. Кліш А. Політична діяльність К. Студинського наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Тернопіль і Тернопільщина в особах, подіях, документах:* Матеріали I-ї Регіональної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 25 квітня 2017 року). Тернопіль: ТОКІППО, 2017. С. 21–25.

87. Кліш А. Співпраця слов'янських депутатів християнсько-суспільного скерування у Віденському парламенті упродовж 1901–1904 рр. *XI Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 100-річчю Української національної революції. Тези доповідей.* Чернівці, 20–21 жовтня 2017 р. Чернівці: Технодрук, 2017. С. 99–100.

88. Кліш А. Олександр Барвінський і суспільно-християнський рух в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (до 170-ліття від дня народження діяча). *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до – сьогодення)».* Тернопіль: «Вектор», 2017. С. 72–77.

89. Кліш А. Громадсько-політична діяльність Кирила Студинського в умовах суспільних трансформацій кінця XIX – початку XX ст. *Волинь у дослідженнях вчених та краєзнавців*. Кременець, 2017. С. 88–94.

90. Кліш А. Неопубліковані спогади Олександра Барвінського як джерело до вивчення суспільно-християнського руху в Галичині. *IX Міжнародний конгрес українців. Історія. Філософія. Політологія. Збірник наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України)* / НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. С. 83–91.

91. Кліш А. Християнські суспільники та виборча реформа 1907 р. *Проблеми і перспективи гуманітарних наук в умовах глобалізації*. Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 106–111.

92. Зуляк І.С., Кліш А. Б., Ятищук О.В. Селянське питання у політичній діяльності О. Барвінського наприкінці XIX – на початку XX ст. *Історія освіти, науки і техніки в Україні*: матеріали XIV Всеукр. конф. молодих учених та спец., присвяч. ювіл. датам від дня народж. видатних учених в галузі аграр. наук – основоположників с.-г. досл. справи в Україні за наук. напрямками, професорів – Богданова Сергія Михайловича (1859–1920), Шиндлера Камілла Гавриловича (1869–1940) та чл.-кор. АН УРСР Тюленєва Миколи Олександровича (1889–1969), Київ, 17 трав. 2019 р. / НААН, ННСГБ, Рада молодих вчених НААН [та ін.]. Київ : КОМПРИНТ, 2019. С. 331–334.

93. Кліш А. Функціонування часопису «Руслан» у Львові наприкінці XIX – на початку XX ст.: сучасна українська історіографія. *Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти: доп.та повідомл. Міжнар.наук.конф. (Львів, 24–25 жовт. 2019 р.)* / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. Львів, 2019. С. 58–61.

АНОТАЦІЯ

Кліш А. Б. Український суспільно-християнський рух у Галичині: ідейні засади, організаційна структура та політичні практики (кінець XIX – початок XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2020.

У дисертації комплексно й всебічно проаналізовано причини та передумови утворення та діяльність суспільно-християнських організацій на території Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст., досліджено їх інституалізацію, організаційні та ідейні засади, політичні погляди. Показано значення, місце і роль суспільно-християнського руху в культурно-освітньому русі, політичному житті, формуванні національної свідомості, самоствердженні й консолідації українців у досліджуваний період.

Досліджено особливості функціонування й структуру партій суспільно-християнського скерування, кадровий потенціал, зміст і основні форми діяльності. Обґрунтовано цілісну систему об'єктивних критеріїв, ідейно-теоретичних чинників й практично-організаційних основ функціонування руху.

Особливу увагу приділено вивченню шляхів реалізації своїх ідейних засад у тогочасних політичних реаліях, питанням співпраці з іншими українськими та польськими партіями у вирішенні нагальних соціальних та релігійних проблем. Доведено, що основну роль у процесі діяльності суспільно-християнського руху відігравала орієнтація на покращення життя й реалізацію національних прагнень українства.

Ключові слова: суспільно-християнський рух, Галичина, міжпартійні взаємини, політична діяльність, організаційні засади, українсько-польські взаємини, культурно-освітня діяльність, національне питання.

АННОТАЦІЯ

Клиш А. Б. Украинское общественно-христианское движение в Галичине: идейные основы, организационная структура и политические практики (конец XIX – начало XX в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2020.

В диссертации комплексно и всесторонне проанализированы причины и предпосылки образования и деятельность общественно-христианских организаций на территории Галичины в конце XIX – начале XX вв., исследованы их институализация, организационные и идейные основы, политические взгляды. Показано значение, место и роль общественно-христианского движения в культурно-образовательном движении, политической жизни, формировании национального сознания, самоутверждении и консолидации украинский в исследуемый период.

В диссертации комплексно и всесторонне исследованы институализации, организационные основы, идейные основы и политические взгляды общественно-христианского движения в Галиции в конце XIX – начале XX в. Показано его значение, место и роль в культурно-образовательном движении, политической жизни, формировании национального сознания, самоутверждении и консолидации украинцев в исследуемый период.

Исследованы особенности функционирования и структуру партий общественно-христианского направления, кадровый потенциал, содержание и основные формы деятельности. Обоснованно целостную систему объективных критериев, идейно-теоретических факторов и практически организационных основ функционирования движения. Особое внимание уделено изучению путей реализации своих идейных основ в тогдашних политических реаліях, вопросам сотрудничества с другими украинскими и польскими партиями в решении насущных социальных и религиозных проблем. Доказано, что основную роль в процессе деятельности общественно-христианского движения играла ориентация на улучшение жизни и реализацию национальных стремлений украинцев.

Ключевые слова: общественно-христианское движение, Галичина, межпартійные отношения, политическая деятельность, организационные основы, украинский-польские отношения, культурно-образовательная деятельность, национальный вопрос.

RESUME

Klish A. B. Ukrainian Social-Christian Movement of Halychyna: Ideological Foundations, Organizational Structure and Political practice (end of XIX - beginning of XX century). – On the right of manuscript.

Thesis for the degree of the Doctor of Sciences in history. Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2020.

The work presents a generalized analysis of the activities of the socio-christian movement in Halychyna during the late 19th and early 20th centuries. Taking into account the latest achievements of historical science; on the basis of the documents involved his social composition, quantitative indicators and features of his socio-political activity are determined.

Ukrainian socio-christian Halychyna Movement originated at the end of the 19th century because of the structure of the political life of the region. The ideological basis of the socio-christian movement was conservatism, which was formed as an alternative to other ideological and political trends, focused on the preservation of traditional spiritual and cultural values, protection and preservation of Ukrainian Halychyna. It should be noted that Galician conservatism had several directions. The Traditional direction of Galician conservatism was based on the Muscophilic and Polonophile moods of part of the Greek Catholic clergy. On the other hand, moderate conservatism was embodied with the People's Democratic (National Democrats) and Christian Democrats (Christian socialists) trends.

It is found in the work that the socio-christian movement in Halychyna was formed under difficult socio-economic and political conditions. The impoverishment of the population and its political illiteracy did not contribute to the development of moderate political doctrines. Complex inter-ethnic and inter-denominational relationships contributed to the popularity of radical methods of political struggle. Instead, Christian society advocated the peaceful coexistence of Ukrainians and Poles, used legal methods of political struggle, supported the Austro-Hungarian authorities, and found support not only among peasants and workers, but also among most clergy.

During the late 19th and early 20th centuries as a result of the publication of a series of papal encyclicals, parties with a pronounced socio-christian orientation emerged in Austro-Hungary. Galicia's Ukrainians were no exception. In the work it is noted that the most influenced the separation of Christian socialists from the so-called camp. «New era» – an attempt of Ukrainian-Polish understanding of 1890–1894 with the participation of the Austrian government and Ukrainian public figures in the Dnipro region.

The organizational formation of the Socio-christian movement in Galicia is analyzed. The founding of the Catholic-Russ People's Union, the «Russ Community», the Christian-Social Union and their press body, Ruslan, were investigated. It was noted that clergy dominated the parties of socio-christian rule, which is difficult to call clerical, since its ideology was created, mainly by representatives of the secular intelligentsia – A. Barvinskyy, A. Vakhnachyn, K. Studynsky. The paper attempts to characterize the regional features of the socio-

Christian movement, in particular, the activities of the Christian-Political Union, which emerged in late 1897 in Stanislav. Printed by magazine «Związek Chrześcijański / Christian Union», edited by A. Deschakovsky.

It is found that the higher Greek Catholic clergy in the early 20th century tried to improve the lives of Galician Ukrainians. By acting exclusively by peaceful methods, they aimed to establish a Ukrainian university in Lviv and reform electoral law. In spite of the active opposition of the Polish authorities, the rulers managed to make certain concessions to the Ukrainians. Instead, the Catholic clergy tried to support the Poles in Halychyna.

The ideological foundations of Christian socialists, which were based on improving the socio-economic, political, cultural, educational life of Galician Ukrainians, were investigated. They managed to do a great deal to improve the socio-economic situation of the Ukrainian peasantry in Galicia in the late 19th – early 20th centuries. However, they could not fundamentally change the situation for the benefit of the Ukrainian peasantry, as the local Polish authorities were not interested in the process. The cultural and educational aspirations of the Christian current were multifaceted and profound. O. Barvinskyy, A. Vakhnyanyn, K. Studynskyy, and other figures have made a major contribution to the establishment of many primary and secondary schools with the Ukrainian language of teaching. On the foundation of the Ukrainian university, they were more moderate, pointing to the priority of opening new Ukrainian departments and training young Ukrainian scientists.

During the late 19th and early 20th centuries, there have been some changes regarding the political struggle in the socio-Christian environment. Christian socialists understood their political weakness and sought allies. And if in the late nineteenth century, such an ally was the Polish government, which did not nominate its candidates in districts where representatives of the Socio-Christian camp tried to obtain a parliamentary mandate. In addition, the Polish administration supported them as opposed to more radical Ukrainian politicians. In the early twentieth century the situation has changed dramatically. The Poles tried to enlist the support of Muscovites. Instead, the Christian community tried (unsuccessfully) to cooperate with the largest Ukrainian party, the NDP. Of course, this was also reflected in the representation of Christian associates in the Galician Seimas and the State Council. If at the end of the 19th century, they had the largest representation among all Ukrainian parties in the early 20th century, they were represented only by O. Barvinskyy. It should be noted that Christian socialists have taken a positive attitude towards the introduction of universal suffrage, which has certainly contributed to the formation of Ukrainian civil society in Halychyna. But they were not ready for the masses of politics and could not adapt to the new political realities.

Key words: social-Christian movement, Halychyna, inter-party relations, political activity, organizational foundations, Ukrainian-Polish relations, cultural-educational activity, national issue.

Підписано до друку 17.03.2020 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 120 прим. Зам. № 03/20/2-6

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФОП Осадца Ю.В.